

บทที่ 1

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตอาสา

1. ความเป็นมา ความสำคัญ ความหมาย และคำที่เกี่ยวข้องกับจิตอาสา

1.1. ความเป็นมา

แนวคิดจิตอาสาเกิดขึ้นจริงจังและนำมาใช้กระทั้งรู้จักกันในประเทศไทยจากเหตุการณ์ประสบภัยคลื่นสึนามิ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2547 ในครั้งนั้นมีอาสาสมัครจำนวนมากจากทั่วประเทศและทั่วโลกเข้ามาร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมต่างๆ เพื่อมาระดมความช่วยเหลือผู้ประสบภัย ภาครัฐ ทำความสะอาดบริเวณชายทะเล 4 จังหวัดภาคใต้ จุดเริ่มต้นของกระแสอาสาสมัครครั้งนี้ ทำให้คนไทยเห็นคุณค่าความสำคัญด้านความสามัคคี การมีส่วนร่วม ความมีคุณธรรม และการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขสังคม (มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ, 2550 กรรณิกา มาโน, มปป: 5-6 และนันทรัตน์ ปริรัตรธรรม, 2554: 20)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจการเมืองการปกครองท้องถิ่นและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยกล่าวว่า กลไกที่จะทำให้คนพัฒนา คือ ระบบการศึกษา ฉะนั้นจึงมีการกล่าวถึง “จิตสาธารณะ” หรือ “จิตสำนึกสาธารณะ” มากขึ้น โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติได้ร่วมมือกับประเทศต่างๆ แล้วกำหนดปี 2544 เป็นปีอาสาสมัครสากล (International Year of Volunteer) หรือที่รู้จักว่า “IYV 2001” จึงก่อให้เกิดการตื่นตัวไปทั่วโลกรวมถึงประเทศไทยด้วย ล่วงผลให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ได้กล่าวถึง การมีจิตสำนึกสาธารณะไว้ชัดเจนเกี่ยวกับคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์อันจะนำมาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้ดีขึ้น โดยทั้งนี้ได้เชื่อมโยงไปลงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2549-2554) เป็นแผนที่กำหนดทิศทาง แนวทาง กลยุทธ์การพัฒนาประเทศภายใต้การนำคุณธรรมมาเป็นขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาบ้านเมืองในทุกขั้นตอน โดยระบุไว้แล้วในวิสัยทัศน์ประเทศไทยว่า “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน คนไทยมีคุณธรรมนำความรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม” (สำนักประเมินผลและเผยแพร่การพัฒนา, 2549: 63) นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (มาตราที่ 6) กำหนดลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ไว้ ดังนี้ การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ มีคุณธรรม และจริยธรรม เช่น มีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมีวินัย ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีเหตุผล รู้หน้าที่ ซื่อสัตย์ ขยัน ประหยัด มีจิตใจประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็นและสิทธิของผู้อื่น เสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติสุข รวมถึงกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2550-2551 และนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาได้ตระหนักความสำคัญของนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา โดยยึดหลักคุณธรรมนำความรู้ พัฒนาคนโดยใช้

คุณธรรมเป็นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว/ชุมชน สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาเด็กเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้ อยู่ดีมีสุข โดยเห็นว่าสิ่งที่ควรเร่งปลูกฝังคือ คุณธรรมพื้นฐาน 8 ประการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีวินัย (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, 2552: 1)

นอกจากนี้มติคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ครั้งที่ 3/2549 วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2549 และมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มกราคม พ.ศ.2550 ได้ประกาศให้ พ.ศ.2550 เป็นวาระแห่งชาติ เรื่องการให้และการอาสาช่วยเหลือสังคมทั้งในภาวะปกติและในภาวะวิกฤติ ซึ่งประกอบด้วย การรณรงค์จิตสำนึก การให้และการอาสาช่วยเหลือสังคม การขับเคลื่อนนโยบายและมาตรการด้านการเงินการคลัง การศึกษา และมาตรการเอื้อให้ประชาชน เอกชน ชำราชการเข้าร่วมงานอาสาสมัคร อีกทั้งได้จัดตั้งศูนย์คุณธรรมเป็นหน่วยงานผลักดันจิตอาสาพร้อมกำหนดนโยบายในปี 2550-2552 โดยเน้นให้ภาคเอกชนมีบทบาทการทำงานจิตอาสา เช่น การพัฒนาคุณธรรมในชุมชนผ่านโครงการครอบครัวเข้มแข็ง ดำเนินงานโดยสถาบันรักลูก บริษัทรักลูกแฟมิลีกรุ๊ปจำกัด มีวัตถุประสงค์ค้นหาข้อสรุปมาเป็นชุดความรู้เผยแพร่สู่สังคม (ศูนย์คุณธรรมและสถาบันรักลูก, 2550 และวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, มปป: 8-10)

1.2. ความสำคัญ

ความสำคัญของจิตอาสาได้มีผู้กล่าวถึงไว้ดังนี้

พระครูประโชติธรรมาภิรมย์ (ม.ป.ป.อ้างถึงใน ปิยนาล สรวิสูตร, 2552) กล่าวว่า จิตอาสาเป็นการทำจิตของเราให้เบิกบาน อย่าให้จิตของเราขุ่นข้น ทำงานร่วมกันระหว่างกาย (ภายนอก) และจิตใจ (ภายใน) การทำงานอาสา คือ การทำงานที่ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ จึงทำให้เราทำงานอย่างเบิกบาน สนุกสนาน มีจิตเสมือนน้ำไหลล่อเลี้ยงชีวิต ปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และประเทศชาติ แต่ถ้าหากทำงานหวังผลตอบแทนแล้วไม่ได้รับสามารถทำให้จิตขุ่นข้นด้วยอารมณ์ท้อแท้เหมือนน้ำขุ่นข้นด้วยตะกอน ทั้งจิตใจเกิดอุดตันเวลานั้นจะยิ้มไม่ออก

พระไพศาล วิสาโล (2550) กล่าวว่า การที่บุคคลมีจิตอาสา รู้จักการให้เราก็จะรับด้วยในเวลาเดียวกัน เพราะมักเกิดสิ่งสำคัญกับตัวเรา คือ ความสุขที่มีมากกว่าการให้ด้วยเต็มไปด้วยความปรารถนาดี ความสุข และความภาคภูมิใจ รวมทั้งยังเป็นการทำให้ชีวิตมีพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดีๆ ให้กับสังคมอีกด้วย

สมพงษ์ สิงหะพล (มปป.) กล่าวว่า จิตสำนึกเป็นความรู้สึกนึกคิดภายในบุคคล และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยการเรียนรู้จิตสำนึก เมื่อเกิดขึ้นแล้วยากที่จะหยุดหรือหายไปจากบุคคลนั้น คนที่มีจิตสำนึกที่ดีจะประพฤติปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมกับจิตสำนึกนั้น และใช้จิตสำนึกของตนทำประโยชน์ต่อสิ่งต่างๆ เช่น บุคคลที่มี

จิตสำนึกด้านระเบียบวินัยจะไม่ซบถผิดกฎจรรยาบรรณ บุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะจะไม่ขีดเขียนสถานที่สาธารณะ เป็นต้น

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (มปป.) กล่าวถึงการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ว่า เด็กช่วงแรกเกิดจนถึงก่อน 10 ขวบ เป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการรับการปลูกฝัง และส่งเสริมจริยธรรม วัฒนธรรมเป็นอย่างดีเพราะเด็กยังคงอยู่ในช่วง “**ไม้อ่อนที่ตัดง่าย**” ฉะนั้นการปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการทางร่างกายและพัฒนาการทางจิตใจ จัดได้ว่าเป็นการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเมื่อเข้าสู่วัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ได้มาก

จากความสำคัญของการมีจิตสำนึกสาธารณะที่สามารถปลูกฝัง ส่งเสริมหรือพัฒนาให้เด็กมีจิตสำนึกด้านสาธารณะด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งจะทำให้เด็กมีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตน ทั้งยังอาสาดูแลรับผิดชอบสมบัติส่วนรวม มีการใช้สมบัติส่วนรวมอย่างเห็นคุณค่าและทะนุถนอม รู้จักการแบ่งปัน โอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้ผู้อื่น ดังนั้นเมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ปัญหาเรื่องการเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลายสาธารณะสมบัติต่างๆ จะลดลง นอกจากนี้ด้านการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์พวกพ้องก็จะลดน้อยลงจนนำมาสู่สังคม ประเทศชาติที่พัฒนาดีขึ้น แล้วก็มีทำให้บุคคลที่มีจิตอาสาที่มีความสุขในชีวิต

1.3. ความหมาย

จิตอาสา แยกคำศัพท์ คือ **จิต+อาสา** ที่แปลได้ว่า จิต หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิดและนึกธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด อาสา หมายถึง ความหวัง ความต้องการ การรับทำโดยเต็มใจ สมัยครใจ แสดงตัวขอรับทำการนั้น

1.3.1. จิตอาสา

จิตอาสาจะมีลักษณะเดียวกันกับจิตสำนึก (ความรู้สึที่ดีหรืออยากตอบแทนสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคม โลกมวลมนุษย) หรือภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย จิตสาธารณะ จิตสำนึกสาธารณะ จิตบริการ จิตอาสา จิตสำนึกทางสังคม คำศัพท์เหล่านี้ มีลักษณะมี ความหมายคล้ายคลึงกันหรือปฏิบัติในแง่เดียวกัน โดยความหมายของศัพท์เหล่านี้ท่านกล่าวความหมายเอาสรุปได้ 5 ประการ คือ

ประการที่ 1 จิตสาธารณะ คือ จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมจิตสำนึก (ความรู้สึที่ดีหรืออยากตอบแทน สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง สังคม โลกมวลมนุษย) หรือภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อ สิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกาย การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน, การคำนึงถึงผู้อื่นร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน

ประการที่ 2 จิตสาธารณะ คือ จิตอาสา ที่แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นด้วยความ สมัยครใจเพื่อส่วนรวม โดยการแสดงออกด้วยการอาสาไม่มีใครบังคับ

ประการที่ 3 จิตสาธารณะ คือ การสำนึกสาธารณะ ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลตระหนักรู้ และคำนึงถึงประโยชน์สุขของส่วนรวมและสังคม มองเห็นคุณค่าของการเอาใจใส่ดูแลรักษาสิ่งต่างๆ ที่เป็นของส่วนรวม

ประการที่ 4 จิตสาธารณะ คือ จิตบริการที่เกี่ยวกับการคิด และการปฏิบัติในการให้ความช่วยเหลือผู้อื่นเป็นการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความตั้งใจดี และเจตนาดี

ประการที่ 5 จิตสาธารณะ คือ จิตสำนึกทางสังคมที่สำนักงานและคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้อธิบายว่าเป็นการรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระ และเข้าร่วมในเรื่องของส่วนร่วมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิดเน้นความเรียบร้อย ประหยัด และมีความสมดุลงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของจิตอาสาไว้ ดังต่อไปนี้

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ความหมาย จิตอาสา หมายถึง จิตที่ยกระดับปัญญาภายในและสำนึกสาธารณะ ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสันติ หรือกล่าวอีกนัย หนึ่งว่าคือ จิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์เป็นจิตสุขเมื่อได้ทำความดี เป็นจิตที่เป็นเปี่ยมด้วย "บุญ" คือ ความสงบเย็นและพลังแห่งความดี

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตอาสา ว่าเป็นจิตที่มีการเสียสละ จิตที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่เป็นผู้มีจิตพร้อมที่จะเป็นอาสาสมัคร เป็นรูปธรรมของความเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีความเมตตา กรุณา เพื่อเชื่อมต่อความเป็นและทำให้เกิดสิ่งดีงามในสังคม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายคำว่า "จิตสำนึก" หรือ "จิตสาธารณะ" (เช่น จิตสำนึกต่อศาสนา) คือ ความตระหนักในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติต่อศาสนาหรือจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม ก็คือการใช้สิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับ คำว่า "จิตสำนึก" จึงเป็นอีกคำหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับคำว่า "จิตอาสา"

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว ได้ให้ความหมายว่า จิตสำนึกเป็นผลที่ได้มาจากการประเมินค่าการเห็นความสำคัญ ซึ่งมีฐานอยู่ที่ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น และความสนใจของบุคคล

เดโช สวานานนท์ กล่าวว่า จิตสำนึกมีหลายความหมายได้หลายทางร่วมกัน แต่ความหมายหนึ่งคือ ลักษณะของบุคคลที่ตอบโต้สิ่งที่อยู่รอบตัว ในอาการตระหนักรู้ สัมผัสความรู้สึก ความคิด และการต่อสู้ดิ้นรนของตนเองได้ หรือพูดง่าย ๆ คือ ลักษณะของบุคคลที่ทำอะไรลงไปอย่างรู้ตัว ไม่ได้ใจลอย หรือทำอะไรลงไปขณะมีอารมณ์วูบ หน้ามืด ขาดสติยับยั้ง

จรรยา สุวรรณทัต ได้ให้ความหมายว่า ความสำนึกหมายถึง การรับรู้ หรือการที่ บุคคลมีความรู้ในสิ่งต่างๆ การรับรู้ หรือความสำนึกของบุคคลนี้ จัดเป็นขั้นตอนของกระบวนการทางจิตหลายประเภท เป็นตอนว่า กระบวนการของการรับนวัตกรรม และกระบวนการเกิดทัศนคติ

มิชิตา จำปาเทศ รอดเจริญ ได้ให้ความหมายของจิตอาสาว่า คือจิตที่ต้องการให้ผู้อื่นตั้งแต่ การให้เงิน ให้สิ่งของจนกระทั่งให้แรงงาน แรงสมอง หรือที่มักเรียกว่า อาสาสมัคร เพื่อช่วยให้ผู้อื่นหรือสังคม มีความสุขมากขึ้น การให้หรือเสียสละนี้สามารถทำได้จนถึงการเสียสละความเป็นตัวตน หรืออัตตาของเราลงไป

ดร.ชลลดา ทองทวี กล่าวถึงความหมายของจิตอาสาว่า จิตอาสา คือ กิจกรรมอาสาสมัครเป็น กระบวนการของการฝึกการ "ให้" ที่ดี เพื่อขัดเกลา ละวางตัวตน และบ่มเพาะความรัก ผู้อื่นโดยไม่มีเงื่อนไขเป็นการ ยอมสละตน เพื่อรับใช้และช่วยเหลือที่ประสบกับความทุกข์ ยากลำบากในวิถีของพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

ประวิตร พิสุทธิโสภณ (2552) กล่าวว่า จิตอาสา หมายถึง ผู้ที่มีจิตใจที่เป็นผู้ให้ เช่น ให้สิ่งของให้ เงิน ให้ความช่วยเหลือด้วยกำลังร่างกาย แรงสมอง ซึ่งเป็นการเสียสละ สิ่งที่ตนเองมี แม้กระทั่งเวลาเพื่อเผื่อแผ่ให้ คับส่วนรวมอีกทั้งยังช่วยลด "อัตตา" หรือความเป็นตัวเป็นตนของตนเองลงได้บ้าง

ธานีษฐ์ กองแก้ว (2550) กล่าวว่า จิตอาสา หมายถึง คนที่มีจิตใจอาสาช่วยเหลือ อยากให้ ผู้อื่นมีความสุข คนที่มาร่วมกิจกรรมจิตอาสา ก็คือ "อาสาสมัคร" คือ บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือ สังคมด้วยความ สมัครใจ เสียสละ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ป้องกันแก้ไขพัฒนาสังคม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน จิตอาสา

ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์ (2550: 22) ได้ให้ความหมายของจิตอาสา คือ ความสำนึกของบุคคลที่มี ต่อสังคม ส่วนรวม โดยการเอาใจใส่และการช่วยเหลือ ผู้ที่มีจิตอาสาจะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่อาสาทำประโยชน์ เพื่อส่วนรวม เช่น การเสียสละเงิน สิ่งของ เวลา แรงกาย และสติปัญญาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม โดยไม่หวังผล ตอบแทน

ศุภย์คุณธรรม (2550: 41) จากการทบทวนเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรม ได้ให้ความหมายจิตอาสา หมายถึง จิตที่พร้อมจะสละเวลา แรงกายสติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี อันเกิดจากพื้นฐานความคิด 4 ประการ หลัก ได้แก่ (1).เป็นการบำเพ็ญ ประโยชน์ต่อส่วนรวมมิใช่เพื่อส่วนตัว (2).เป็นการกระทำอย่างสมัครใจ (3).เป็นการกระทำที่ไม่มุ่งหวังผลตอบแทน ในรูปสินจ้างรางวัล และ (4).เป็นการอุทิศกำลังกาย กำลังใจ และเวลาให้ส่วนรวม ไม่ใช่อุทิศกำลังทรัพย์แต่เพียง อย่างเดียว

โครงการเอไอเอส แบ่งปันน้ำใจ คืบหน้าไร้อุปสรรค (2552) กล่าวว่าจิตอาสา คือ การทำงานด้วยความเต็มใจที่จะตอบแทนและช่วยเหลือสังคม เป็นการให้ออกมาจากจิตใจ มิใช่จำเป็นต้องทำตามหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมายเพราะการมีจิตอาสาต้องยอมเสียสละความสุขส่วนตัวแม้กระทั่งเวลา แรงกายแรงใจเพื่อช่วยเหลือผู้หรือ สังคม

โครงการ CAT จิตอาสาผู้ช่วยสอน (2552) กล่าวว่าจิตอาสา คือ การทำงานเพื่อสังคมด้วยความสมัครใจ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ทำด้วยจิตสำนึกภายใต้จิตวิญญาณ โดยยึดหลักว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำและเป็นความรับผิดชอบสังคมที่ไม่ใช่ภารกิจที่ต้องทำตามหน้าที่หรือถูกบังคับ

ปิยนาด สรวิสูตร (2552) กล่าวว่าจิตอาสา คือจิตที่พร้อมจะให้หรือเสียสละเวลา แรงกาย สติปัญญา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น และสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน

เครือข่ายจิตอาสา (ม.ป.ป. อ้างถึงใน มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ, 2551) ได้ให้ความหมายของจิตอาสาว่า หมายถึง จิตที่ยกระดับปัญญาภายในและสำนึกสาธารณะนำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสันติ

ชาติชาย พุคยาภรณ์ (2550 อ้างถึงใน ปิยนาด สรวิสูตร, 2552) กล่าวว่า จิตอาสา คือ การสร้างจิตสำนึกของมนุษย์ตามความรู้สึกรู้สึกที่มีอยู่จริงให้เป็นจิตของการให้ การเสียสละที่ไม่หวังผลตอบแทน

โดยสรุป จิตอาสา หมายถึง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละเวลา สิ่งของ เงินทอง แรงกาย สติปัญญา เพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตใจที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี การช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยความสมัครใจ อิ่มใจ ซาบซึ้งใจ ปิติสุข มีคุณค่าและพัฒนาจิตวิญญาณให้สูงขึ้น เป็นจิตที่เป็นสุข เพื่อได้ทำความดี อยากช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นจิตที่พร้อมจะสละ เวลา แรงกาย และสติปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนเองมี เพื่อบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม มีความเมตตา กรุณา เป็นจิตที่เปี่ยมด้วยความสงบเย็นและเต็มไปด้วยพลังแห่งความดี เพื่อสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสันติ อีกทั้งยังช่วยลด “อึดตา” หรือความเป็นตัวเป็นตนของตนเองลงได้บ้าง

1.3.2. อาสาสมัคร

Oxford English Dictionary นิยามความหมายอาสาสมัครว่า เป็นการสมัครใจทำงานใดๆ โดยไม่รับค่าตอบแทน

ปานศักดิ์ ชินพรมราช (2550) ให้ความหมายคำว่า “อาสาสมัคร” คือ การให้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งการให้นั้นไม่ได้ระบุว่าเป็นแรงงาน เป็นเงิน เป็นสิ่งของ แต่การให้ที่ถ่องแท้จะส่งผลให้เกิดความสุขทางจิตใจทั้งผู้ให้และผู้รับ

ฉัตรวิญญ์ องครสิงห์ (2550) ได้ให้ความหมายของอาสาสมัครที่เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไป คือ ผู้ที่ทำงานเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น โดยไม่รับค่าตอบแทน ซึ่งจิตสำนึกของผู้ที่อุทิศตนทำงานเช่นนี้มีทั่วไปในทุกท้องถิ่น

Susan J. Ellis และ Katerines H. Noyes (อ้างถึงใน ศุภรัตน์ รัตนมุขย์, 2544) ให้ความหมายว่า เป็นการเลือกกระทำสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมโดยไม่

หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง และการกระทำนี้ไม่ใช่ภาระงานที่ต้องทำตามหน้าที่ จากความหมายนี้พบว่า องค์ประกอบที่สำคัญของอาสาสมัครมี 4 ประการสำคัญ คือ

1). การเลือก (Choose) เป็นการเน้นเจตจำนงอิสระที่จะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดๆ ก็ได้
 2). ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) หมายถึง การกระทำที่มุ่งมั่นเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นซึ่งอาจเป็นได้ทั้งบุคคล กลุ่มคน หรือสังคมส่วนรวม

3). กระทำโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง (Without Monetary Profit) หมายถึง ไม่ได้หวังผลรายได้ทางเศรษฐกิจ แต่อาจรับเป็นรางวัลหรือค่าใช้จ่ายทดแทนที่ตนเองได้ใช้จ่ายไป แต่ไม่อาจเทียบเท่ากับค่าของสิ่งที่ได้กระทำ

4). ไม่ใช่ภาระงานที่ต้องทำตามหน้าที่ (Beyond Basic Obligations) หมายถึง สิ่งที่ทำนั้นอยู่นอกเหนือความจำเป็นหรือสิ่งที่ถูกคาดหวังว่าจะต้องทำตามภาระหน้าที่

ศุภรัตน์ รัตนมุขย์ (2544) ให้ความหมายว่า เป็นการกระทำสิ่งต่างๆที่ เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรทำและเป็นความรับผิดชอบต่อสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง และการกระทำนี้ไม่ใช่ภาระงานที่ต้องทำตามหน้าที่หากแต่กระทำเองด้วยความพึงพอใจ

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2547) นิยามความหมาย อาสาสมัครว่า หมายถึง บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจ เสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ป้องกัน แก้ไข และพัฒนาสังคมโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

5). การให้ร่างกาย แรงใจ แรงสติปัญญาให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล อาสาทำความดีเพื่อสังคม บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วยความเมตตากรุณาและปรารถนาดีอย่างจริง

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า อาสาสมัคร (Volunteer) หมายถึง

1). ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคม โดยไม่ หวังผลตอบแทนเป็นเงินหรือสิ่งอื่นใด ผลตอบแทนที่ อาสาสมัครได้รับคือ ความสุขความภูมิใจที่ได้ปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสังคม และประเทศชาติ

2). ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินหรือสิ่งอื่นใด

3). บุคคลที่อาสาเข้ามาช่วยเหลือสังคมด้วยความสมัครใจ เสียสละ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ป้องกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

4). บุคคลที่มีใจอาสาเข้ามาช่วยเหลือ หรือเยียวยาสังคมด้วยความสมัครใจ ด้วยความเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในการดูแลป้องกันแก้ปัญหาพัฒนาสังคม ผลตอบแทนที่ อาสาสมัครได้รับเป็นความสุขและความภาคภูมิใจ

1.4. คำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลคำว่าจิตอาสา พบว่า มีผู้ใช้คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับจิตอาสา มากมาย เช่น จิตสาธารณะ จิตสำนึกสาธารณะ จิตสำนึกต่อสังคม และพฤติกรรมเอื้อสังคม โดยให้ความหมายไว้ ดังนี้

1.4.1. จิตอาสาสาธารณะ/จิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness)

คำว่า “จิตอาสาสาธารณะ” หรือ “จิตสำนึกสาธารณะ” (Public Consciousness) เป็น คำศัพท์ใหม่ในทางสังคมศาสตร์ซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากแวดวงนักวิชาการพัฒนาอย่างกว้างขวางในทางปฏิบัติ เมื่อกล่าวถึงคำว่า “จิตอาสาสาธารณะ” หรืออาจจะเป็นคำอื่นๆ เช่น “จิตอาสา” “จิตสำนึกเพื่อสังคม” “จิตสำนึก เพื่อส่วนรวม” “จิตสำนึกเพื่อมวลชน” ฯลฯ คำเหล่านี้ล้วนมีความหมายที่ใกล้เคียงกันมากขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าเป็นคน กลุ่มไหน ซึ่งอาจแยกย่อยออกไปตามความสนใจเฉพาะกลุ่ม เช่น จิตสำนึกทางการเมืองในการสร้างประชาธิปไตย ให้เกิดขึ้นในสังคม จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมของเยาวชนในชุมชนท้องถิ่นหรือจิตสำนึกทางสังคมเช่นการพัฒนา ชุมชนหรือช่วยเหลือคนยากไร้ (อริสา สุขสม: 2553)

ราชบัณฑิตสถาน (2546) ให้ความหมายจิตสำนึกทางสังคมหรือจิตสำนึกสาธารณะ คือ การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือการคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติได้ให้ความหมายจิตสาธารณะว่า เป็นการรู้จักเอาใจ ใส่ เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อชาติ (นวรินทร์ ตาก้อนทอง, 2550) จิตสาธารณะ เป็นลักษณะสำคัญของการเป็นพลเมืองดีของประเทศเพราะบุคคลที่มีจิตสาธารณะจะเป็นผู้ที่ตระหนักในหน้าที่ และความรับผิดชอบที่ต้องดูแลรักษาทรัพย์สินสมบัติส่วนรวมของสังคมและตระหนักในสิทธิของตนเองไม่ล่วงล้ำสิทธิ ของผู้อื่น ในภาวะวิกฤตสังคมไทยในปัจจุบัน ที่คนส่วนใหญ่มักดิ้นรนต่อสู้เพื่อตนเองไม่สนใจว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับ ส่วนรวม สิ่งที่เป็นของส่วนรวม เช่น สวนสาธารณะ ตู้โทรศัพท์น้ำประปาสาธารณะ ไฟฟ้า ถนน ฯลฯ จะหาผู้ดูแล รักษาได้ยาก ทุกคนรู้จักแต่ใช้เพื่อประโยชน์ของตนเองเท่านั้น ถ้าทุกคนยังนิ่งเฉยขาดจิตสาธารณะต่อประเทศเช่นนี้ วันหนึ่งประเทศชาติคงไม่เหลืออะไร ฉะนั้นทุกคนควรร่วมมือกันปลูกฝังจิตสาธารณะให้บุคคลในชาติโดยเฉพาะใน เด็กเพราะเป็นวัยที่ผู้ใหญ่สามารถปลูกฝังลักษณะดีงามให้เกิดขึ้นได้ง่ายกว่าวัยผู้ใหญ่ (ลัดดาวัลย์ เกษมเนตร, 2547)

กนิษฐา นิตศน์พัฒนา (2541: 8) ได้ให้ความหมายของจิตสำนึกสาธารณะว่าเป็นคำ เดียว สับคำว่าจิตสำนึกทางสังคม หมายถึง การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมสัน หรือคำนึงถึง ผู้อื่นที่ร่วม ความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2542: 14) ได้ให้ความหมายของจิตสำนึก สาธารณะว่าหมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ ต่อประเทศชาติ มี

ความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบง่าย ประหยัด และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

หฤทัย อัจจุ (2544) ให้ความหมายจิตสำนึกสาธารณะ คือ ความตระหนักของบุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือสังคมต้องการเข้าไปแก้ วิกฤตการณ์ โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่และความรับผิดชอบ สำนึกถึงพลังของตนว่า สามารถร่วมแก้ปัญหาได้ และลงมือกระทำเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยการ เรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกันกับคนในสังคม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543: 17) ได้ให้ความหมายของจิตสาธารณะว่า หมายถึง ความคิดที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่น หรือสังคม พยายามฉวยโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริงจัง และมองโลกในแง่ดีบนพื้นฐานของความเป็นจริง

ณัฐชากร ศรีบริบูรณ์ (2550: 20) ได้ให้ความหมายของจิตสาธารณะว่า หมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีความปรารถนาและตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยการดูแล เอาใจใส่ และมีส่วนร่วมในการอาสาทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

โดยสรุปจิตสาธารณะ/จิตอาสาสาธารณะ หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลที่เกิดขึ้นโดย ความสมัครใจ ปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม และตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคม มีสำนึกในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงามด้วยการเอาใจใส่ดูแล เป็นธุระ ปรารถนาที่จะช่วยเหลือสังคม ต้องการแก้ไขปัญหาของสังคมด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

1.4.2. จิตสำนึกต่อสังคม (Social Consciousness)

บุญสม ธรรมชาติวิวัฒน์ (2542: 71-73) ใช้คำว่า จิตสำนึกที่ดีในสังคมในที่นี้ หมายถึง สังคมในชุมชนของตน การปฏิบัติตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชนของตน คือ การปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมที่ดีในกิจกรรมของชุมชน การช่วยกันดูแลชุมชนของตน การให้ความร่วมมือการ เสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์เพื่อการรักษาความปลอดภัยในชุมชน เพื่อสาธารณูปโภคในชุมชน การให้ความเป็นมิตรและมีน้ำใจต่อกัน

สุพจน์ ทรายแก้ว (2546: 50) นิยามจิตสำนึกต่อสังคมว่า หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่า หรือการให้คุณค่าแก่การมีปฏิสัมพันธ์ ทางสังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ที่ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นเจ้าของ หรือเป็นสิ่งที่คนในสังคมเป็น เจ้าของร่วมกัน เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากความรู้สึกนึกคิดหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมา

สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี (2547) นิยามจิตสำนึกต่อสังคมว่า หมายถึง ภาวะที่รู้ตัวของบุคคลที่มีความโน้มเอียงทางความคิด ความรู้สึกก่อนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มี ส่วนช่วยให้ผู้คนในสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง หรือได้รับการส่งเสริมด้านต่าง ๆ ในทิศทางที่ดีขึ้น โดยสรุปจิตสำนึกต่อสังคม หมายถึง ลักษณะทาง

จิตใจหรือภาวะที่รู้ตัวของบุคคลที่มี ความโน้มเอียงทางความคิดและความรู้สึกเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่าหรือให้คุณค่าแก่การมี ปฏิสัมพันธ์กับบุคคล หรือสิ่งของที่มีอยู่ในสังคมที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ หรือเป็นสิ่งที่ เป็นเจ้าของร่วมกัน มีจิตสำนึกที่ดีต่อชุมชนของตน โดยช่วยกันดูแลสังคมชุมชน เลียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ เข้าร่วมกิจกรรมที่มีส่วนช่วยให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลง หรือส่งเสริมด้านต่างๆ ในทิศทางที่ดีขึ้น

1.4.3. จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม

การมีความรับผิดชอบต่อสังคมหรือการให้ความสำคัญกับส่วนรวม หรือสิ่งอันเป็นสาธารณะสมบัติ เช่น ป่าไม้ แม่น้ำลำธาร ทางสาธารณะ สวนสาธารณะ ไฟฟ้าสาธารณะ ทางหลวง ตลอดจนของหลวงและประเทศชาติบ้านเมือง เป็นต้น ไม่เห็นแก่ตัวทำลายล้างให้จนเสียหายเสื่อมโทรม สูญสิ้น

ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมหมายถึง จิตที่ประกอบด้วยความเอื้อเพื่อเกื้อกูล หรือความคิดที่มุ่งที่จะทำแต่ประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตนและผู้อื่น ตลอดจนสาธารณะทั่วไป โดยมีเมตตาจิต (ปรารถนาดี) และกรุณาจิต (ความคิดพร้อมด้วยช่วยแก้ปัญหา) เป็นพื้นฐาน ผู้ที่ปลูกจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมให้เจริญงอกงามในจิตใจได้มากเพียงใด ย่อมสามารถแก้วิกฤตปัญหาความเห็นแก่ตัว ทำให้เป็นคนเสียสละ อุทิศตนทุ่มเททำงานเพื่อผลประโยชน์ต่อส่วนรวม ได้มากเพียงนั้น การปลูกจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ตามวิถีแห่งพุทธธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติตาม “หลักสังคหวัตถุธรรม/หลักแห่งการสงเคราะห์” 4 ประการ” กล่าวคือ 1) ทาน คือ การให้เอื้อเพื่อเผื่อแผ่เสียสละ แบ่งปันสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ซึ่งจะช่วยแก้ไขปัญหาการแย่งอาหาร ที่อยู่อาศัย คู่สังวาส อำนาจในสังคมส่วนรวมได้ 2) ปิยวาจา กล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวาน สมานไมตรี ทำให้เกิดความรักความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สามารถช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง 3) อตถจริยา การชวนช่วยช่วยเหลือกิจการหมู่คณะ ดูแลรักษาสมาชติส่วนรวม และบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ และ 4) สมานัตตตา ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ฐานะและภาวะที่ดำรงอยู่ ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะสมาชิกของสังคมให้ถูกต้อง มีการกล่าวว่ “วิตุยั้งเจริญ คนยิ่งเห็นแก่ตัวมากขึ้น” วิกฤตปัญหานี้ สามารถแก้ไขได้ด้วยการปลูกจิตสำนึกที่ดีเพื่อส่วนรวม โดยยึดคติว่า “อยู่เพื่อตัว อยู่แค่สิ้นลม แต่ถ้าอยู่เพื่อสังคม จะอยู่ชั่วฟ้าดินสลาย” นั่นเอง

1.4.4. จิตสำนึกพลเมือง

จิตสำนึกพลเมืองมาพร้อมกับการสร้างสำนึกพลเมืองประชาธิปไตยใน 3 ด้าน คือ เคารพ กติกา เคารพความแตกต่าง เพราะทุกคนเป็นเจ้าของประเทศเช่นเดียวกัน และร่วมรับผิดชอบต่อสังคม โดยใช้วิธีการลงมือทำจากเริ่มที่ตนเองก่อน แล้วขยายวงกว้างออกไปในสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย พร้อมสร้างเงื่อนไขการเรียนรู้ และเรียนรู้ช่วยเหลือกันลักษณะเครือข่าย โดยทุกองค์กรต่างสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทหน้าที่การพัฒนาเพื่อให้เกิดสำนึกพลเมือง เพราะฉะนั้นบุคคลจะเป็นพลเมืองดีมีจิตอาสาของสังคมนั้น ต้องตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ มุ่งมั่นให้บรรลุเป้าหมายด้วยความรับผิดชอบอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับหลักธรรมวัฒนธรรม ประเพณี และรัฐธรรมนูญที่กำหนดไว้ รวมทั้งบทบาททางสังคมที่ตนดำรงอยู่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ได้ประสิทธิผลทั้งในส่วนตนและสังคม เมื่อสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ย่อมเกิดความ

ภาคภูมิใจและเกิดผลดีทั้งต่อตนเองและสังคมด้วยการเป็นพลเมืองดีที่เคารพกฎหมาย เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น มีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนและสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นหลัก ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขสงบ

1.4.5. พฤติกรรมเอื้อสังคม (Prosocial Behavior)

วันดี ละอองทิพรส (2540, หน้า 26) หมายถึง พฤติกรรมอันเป็นประโยชน์กับบุคคลอื่น โดยที่ผู้แสดงพฤติกรรมมีความตั้งใจในการกระทำพฤติกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเสียสละเวลา ทรัพย์สินเงินทอง แรงกายแรงใจ หรืออาจเป็นชีวิตเพื่อให้เกิดประโยชน์กับบุคคลอื่น โดยไม่หวัง สิ่งใดเป็นเครื่องตอบแทนในภายหน้า พฤติกรรมดังกล่าวแสดงออกมาในรูปของการช่วยเหลือการ แบ่งปัน และการพลอบโยน

อรพินทร์ ชูชม (2549: 3) หมายถึง การที่บุคคลปฏิบัติตาม กฎระเบียบของสังคม ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นและแบ่งปันเครื่องใช้สิ่งของแก่ผู้อื่น

Ma, Shek, Cheung, and Lam (2000: 65-78) ให้นิยามพฤติกรรมเอื้อสังคม คือ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่สังคมยอมรับหรือพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่าง เช่น การให้สิ่งของแก่พ่อแม่ การช่วยพาคนพิการข้ามถนน การขอโทษเมื่อทำผิด และการอาสาสมัคร

Deaux, Dane, Wrightsman, and Sigelman (1993: 310) สรุปความหมายของ พฤติกรรมเอื้อสังคม ว่าหมายถึง พฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อ สังคมในทางบวก ซึ่งเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ ประกอบด้วย พฤติกรรมช่วยเหลือ และการ ร่วมมือ

Baron and Byrne (2000: 395) ให้ความหมาย พฤติกรรมเอื้อสังคม หมายถึง การกระทำ ที่เป็นประโยชน์กับผู้อื่น แต่ไม่มีผลประโยชน์หรือผลกำไรที่ชัดเจนกับผู้กระทำ และ บางครั้งก็มีความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับผู้กระทำได้ และอธิบายเพิ่มเติมว่ายังมีอีกหลายคำที่มีความหมายในทำนองเดียวกัน คือ พฤติกรรมช่วยเหลือ พฤติกรรมใจบุญ การไม่เห็นแก่ตนและ ความเป็นอาสาสมัคร

โดยสรุปพฤติกรรมเอื้อสังคม หมายถึง การกระทำที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ต่อสังคมด้วยความสมัครใจ ตั้งใจในการกระทำพฤติกรรมเสียสละเวลา ทรัพย์สินเงินทอง กำลังกาย กำลังใจ โดยไม่หวัง ผลตอบแทน การแบ่งปันการช่วยเหลือ การร่วมมือ การพลอบโยน การไม่เห็นแก่ตัว

1.4.6. การเสียสละต่อสังคม (Prosocial Behavior)

การเสียสละต่อสังคม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงถึงการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม การเสียสละเวลา กำลังกาย กำลังทรัพย์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม รวมทั้งการเห็นแก่ ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และรู้จักเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ พฤติกรรมที่ แสดงออก ได้แก่ สละกำลังกาย กำลังทรัพย์ และเวลาช่วยเหลือผู้อื่นและสังคม เห็นประโยชน์ ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน รู้จักเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ

สละประโยชน์ที่ตนพึงได้รับ เพื่อแลกกับประโยชน์ของคนหมู่มากหรือคนที่อ่อนแอกว่า ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ต่อสังคม ความมุ่งมั่นพัฒนา หมายถึง ความรู้สึกต้องการพัฒนาสังคม และพฤติกรรมที่แสดงถึง ความมุ่งมั่นและมีความคิดริเริ่ม มาใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือเพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคม พฤติกรรมที่แสดงออกได้แก่ สนใจในปัญหาและการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งเสนอความคิดที่จะ พัฒนาสังคม ตั้งใจที่จะทำงานอย่างหนึ่งอย่างใดให้สำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนด และเป็นประโยชน์ ต่อสังคม ตั้งใจที่จะทำงานของส่วนรวมจนสำเร็จ

นริศรา ริชาร์ตสัน (2546, หน้า 18) ได้ให้ความหมายของการเสียสละ หมายถึง การแสดงออกของบุคคลในพฤติกรรมการแบ่งปัน ได้แก่ การช่วยเหลือหรือให้ผู้อื่นในด้านทรัพย์สิน สิ่งของ ความรู้ และแรงงาน การเห็นแก่ส่วนรวม หมายถึง การอุทิศตนทำงานเพื่อสังคมและส่วนรวม ความมีน้ำใจ หมายถึง ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นในด้านการพูดและการกระทำ โดยให้กำลังใจและแสดงความเห็นใจผู้อื่น และการไม่เอาเปรียบผู้อื่น หมายถึง การสละทรัพย์สินของ และแรงงานของตน เท่ากับหรือ

ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์ (2550: 31) ได้ให้ความหมายของ การเสียสละต่อสังคม หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออกต่อผู้อื่นและสังคม ได้แก่ การใช้เวลาว่างให้เกิด ประโยชน์ต่อสังคม การเสียสละเงิน เวลา และร่างกาย เพื่อผู้อื่นและสังคมด้วยความเต็มใจ

3. แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตอาสา

3.1. แนวคิดการขัดเกลาทางสังคมเพื่อความเป็นพลเมืองดี

3.1.1. ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม (Socialisation) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่บุคคลในสังคมได้อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมต่างๆ ของสังคม ให้สมาชิกรุ่นต่อไปได้ประพฤติปฏิบัติ

การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการทางสังคมกับทางจิตวิทยาที่มีผลทำให้บุคคลมีบุคลิกตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่น รู้จักและปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมได้อย่างเหมาะสม

3.1.2. ความจำเป็นของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นการอบรม ปลูกฝัง สั่งสอนให้มนุษย์ได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาความคิด บุคลิกภาพของคนให้อยู่ร่วมกับบุคคลในสังคมได้ การขัดเกลาทางสังคมจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งกับความเป็นมนุษย์ คือ

3.1.2.1. ช่วยปลูกฝังลักษณะนิสัยในตัวบุคคล ลักษณะนิสัยประจำตัวของแต่ละบุคคลเป็นผลมาจากการได้เห็นได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ อยู่เป็นประจำจนเกิดความเคยชิน ดังนั้นการที่บุคคลได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนขยัน ตื่นเช้าอยู่เป็นประจำตั้งแต่เด็ก ก็จะทำให้เป็นผู้ที่ไม่นิ่งดูตาย และตื่นนอนเช้า เป็นต้น

3.1.2.2. ก่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ การรับรู้สิ่งต่างๆ ของมนุษย์ได้มาจากการเรียนรู้ทั้งบุคคลอื่น การเรียนรู้ด้วยตนเอง จากนั้นก็ก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาอันจะนำไปสู่การคิดพิจารณาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ การพัฒนาปรับปรุงแก้ไขเพื่อความเหมาะสม เช่น ครอบครัวสอนลูกให้ทำอาหารต่างๆ การเรียนรู้นั้นจะทำให้ลูกเข้าใจถึงวิธีการปรุง ส่วนประกอบอาหารแต่ละประเภท ซึ่งจะนำไปสู่การดัดแปลงเป็นอาหารอย่างอื่นได้อีก

3.1.2.3. เป็นแบบอย่างของการแสดงพฤติกรรมในสังคม การขัดเกลาทางสังคมจะทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติของบุคคลในทางที่สังคมต้องการ เช่น คนไทยถูกอบรมสั่งสอนจากทุกสถาบันทางสังคมให้เป็นผู้ที่กตัญญูต่อพ่อแม่ เช่น เคารพเชื่อฟัง ดูแลยามท่านชรา การปฏิบัติต่อๆ มาของคนไทย ทำให้กลายเป็นพฤติกรรมที่คนไทยรุ่นต่อๆ ไปจะต้องปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้ที่สังคมยอมรับว่ามีความกตัญญูต่อบุพการี มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องได้รับการขัดเกลาทางสังคมเพื่อที่จะได้มีบุคลิกภาพเช่นเดียวกับมนุษย์ผู้อื่น และรู้จักระเบียบของสังคมหรือวัฒนธรรม มิฉะนั้นจะมีพฤติกรรมเหมือนสัตว์และไม่สามารถเข้าสังคมมนุษย์ได้

3.1.3. วิธีการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมถือเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคมให้เกิดกับสมาชิกรุ่นต่อๆ ไป เพื่อให้เกิดการพัฒนาบุคลิกภาพตามที่สังคมต้องการ วิธีการที่สังคมขัดเกลาสมาชิกมีอยู่ 2 วิธี คือ

3.1.3.1. การขัดเกลาโดยตรง (Direct Socialization) เป็นการอบรมสั่งสอนในลักษณะที่ต้องการให้ผู้รับการอบรมปฏิบัติได้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนที่สังคมนั้นๆ กำหนดไว้ เป็นการอบรมสั่งสอนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจปฏิบัติได้ถูกต้อง เพราะเป็นการบอกกล่าวสิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ สิ่งใดผิด สิ่งใดถูก อันส่งผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ทำให้มีกิริยาที่ถูกต้อง เหมาะสม มีมารยาทที่ดีงาม ฯลฯ ลักษณะการอบรมโดยตรงนี้จะทำได้ดีคือ ครอบครัว โรงเรียน วัด กลุ่มเพื่อน เป็นต้น เพราะในสังคมเหล่านี้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ว่ากล่าว ตักเตือน ลงโทษ หรือยกย่องชมเชย ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงอยู่แล้ว เช่น พ่อแม่สอนให้ลูกกราบไหว้ญาติผู้ใหญ่ รู้จักช่วยทำงานบ้าน ไม่ว่าจะเลี้ยงน้อง ทำอาหาร รู้จักรับผิดชอบต่อหน้าที่ คือ ตื่นตรงเวลา ไปโรงเรียนให้ทัน ทำการบ้าน ฯลฯ

3.1.3.2. การขัดเกลาโดยอ้อม (Indirect Socialization) คือ การอบรม สั่งสอนหรือปลูกฝังโดยไม่เจตนา แต่ผู้ได้รับการขัดเกลาจะรับรู้ได้เห็นจนเกิดความเคยชิน และนำไปปฏิบัติหรือเรียนแบบลักษณะต่างๆ เพราะเกิดความสนใจ การขัดเกลาทางสังคมโดยวิธีนี้ บางครั้งเป็นผลเสีย เพราะผู้เรียนแบบหรือปฏิบัติตามแบบที่เคยเห็นจนเคยชินนั้นทำไปโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง เหมาะสมบางครั้งอาจไม่ทราบว่ามันไม่ดี ไม่เหมาะสมอย่างไร เช่น ลูกที่ได้ยินพ่อแม่พูดไม่สุภาพทะเลาะกันเสมอ ก็จะมีพฤติกรรมตามอย่างคือพูดไม่สุภาพ มีพฤติกรรมก้าวร้าว เพราะเห็นว่าสิ่งที่ทำนี้ถูกต้องแล้วในเมื่อพ่อ แม่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้พ่อแม่ ไม่ได้อบรมสั่งสอนโดยตรง แต่พฤติกรรมของพ่อแม่ได้สอนลูกโดยอ้อม เป็นต้น

3.1.4. สถาบันที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนตาย ต้องเรียนรู้สิ่งต่างๆ เพื่อนำไปเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต และปรับตัวให้เป็นไปตามสภาพสังคมที่เป็นอยู่ ซึ่งสถาบันสังคมที่มีหน้าที่อบรมขัดเกลาให้กับสมาชิกทุกคน ได้แก่

3.1.4.1. ครอบครัว สถาบันที่ใกล้ชิดและให้การอบรม ดูแลมนุษย์ได้มากที่สุดคือครอบครัว สังคมจะได้สมาชิกมีบุคลิกลักษณะแบบใด มีแนวคิดและพฤติกรรมอย่างไร เป็นผลมาจากครอบครัวมากที่สุด เพราะการขัดเกลาสังคมจากครอบครัวในช่วงวัยเด็กมีความสำคัญต่อพัฒนาการทางอารมณ์มากที่สุดและบุคลิกภาพ หากบุคคลใดในครอบครัวที่อบอุ่น ใช้เหตุผล ระวังความคิดเห็นของกันและกัน พุดจาไพเราะ ที่อยู่อาศัยจัดเป็นระเบียบ รักษาความสะอาด บุคคลนั้นก็จะเป็นผู้ที่มีเหตุผล พุดไพเราะและมีระเบียบในตัวเอง แต่ถ้าบุคคลใดได้รับความกดดันทางอารมณ์ในวัยเด็กมาก ถูกดูว่ากล่าว และห้ามปรามไม่ให้ประพฤติปฏิบัติสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ ก็จะกลายเป็นผู้ที่มีอารมณ์รุนแรง ก้าวร้าว หรือผู้ที่ครอบครัวเอาใจ ตามใจทุกอย่าง ก็จะกลายเป็นผู้ที่เอาแต่ใจตนเองอยู่ร่วมกับผู้อื่นลำบาก

สถาบันครอบครัวจะมีวิธีการขัดเกลาทางสังคมกับสมาชิกทั้งทางตรงและทางอ้อมได้ดีกว่าสถาบันอื่น ดังนั้นครอบครัวจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี ให้การอบรมสั่งสอนในสิ่งที่ถูกต้องให้มากที่สุดบางครั้งพ่อแม่ผู้ปกครองหรือญาติผู้ใหญ่ไม่คิดว่า ความคิดหรือพฤติกรรมที่เสียหายของตัวเองจะไม่ไปสู่ลูกหลาน เพราะไม่ได้สั่งสอนอบรมให้ทำ แต่การสอนด้วยพฤติกรรมของผู้ใหญ่ก็ทำให้เด็กทำตามได้ดีกว่าการสอนด้วยวาจา

3.1.4.2. โรงเรียน สถาบันทางการศึกษาจะทำให้ความรู้และทักษะความสามารถทางวิชาการและวิชาชีพแก่บุคคล เมื่อบุคคลมีวัยพอที่จะได้รับความรู้ก็ต้องเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนและได้ใช้เวลากับการศึกษายาวนาน โรงเรียนหรือสถานศึกษาต่างๆ จึงเป็นสถานที่ขัดเกลาทางสังคมให้กับบุคคลได้มากรองจากครอบครัว เพราะนอกจากความรู้ทางวิชาการแล้วบุคคลจะได้รับการปลูกฝังทางด้านกฎ ศีลธรรม จรรยา และมารยาทสังคม การสอนในโรงเรียนจะทำให้บุคคลรู้จักใช้ชีวิตในสังคมกับกลุ่มเพื่อน ทำความคุ้นเคยกับกฎเกณฑ์ของสังคมคือกฎระเบียบของโรงเรียน รู้จักการแสดงความสามารถพบบุคคลต่างๆ มีความรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ทำงานร่วมกับผู้อื่น เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่บุคคลได้รับในสถาบันการศึกษาทั้งสิ้น โดยจะเน้นพื้นฐานการนำไปใช้กับการดำเนินชีวิตในสังคมต่อไปในอนาคต

3.1.4.3. วัด สมัยก่อนสถาบันทางศาสนาคือ วัดมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคมแก่บุคคลมาก เพราะวัดทำหน้าที่เป็นทั้งสถานที่ให้การศึกษา เป็นศูนย์กลางของการพบปะพูดคุยและทำกิจกรรมร่วมกันของคนในสังคม เช่น เป็นสถานที่ประชุมลูกบ้านเพื่อปรึกษาหารือเรื่องต่างๆ เป็นสถานที่ฝึกฝนวิชาความรู้ อาชีพ พระสงฆ์เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพศรัทธา ยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติสิ่งที่ดีงาม

แม้ในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าของสังคมจะทำให้บทบาทของวัดลดลง แต่ความสำคัญทางจิตใจก็ยังคงมีอยู่ ความเชื่อในบาปบุญ และการประพฤติชอบยังทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นเงื่อนไขที่จะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติที่เหมาะสมอยู่เสมอ วัดนี้ยังคงเป็นสถานที่เพาะบ่มจิตใจของบุคคล เป็นศูนย์การรวมการ

ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ยังเป็นสถานที่ที่ประชาชนเห็นความสำคัญต่อการปฏิบัติสืบทอดประเพณีดั้งเดิมให้คงอยู่ตลอดไป

นอกจากสถาบันที่กล่าวมาแล้ว ยังมีองค์กรที่มีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคมอยู่อีกหลายอย่าง และยังมีอิทธิพลเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ได้แก่

3.1.4.4. สื่อมวลชน สื่อมวลชนทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็น วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ และสื่อเอกสารต่างๆ ล้วนมีผลต่อการขัดเกลาทางสังคมทั้งสิ้น ปัจจุบันเยาวชนไทยมีลักษณะนิสัยนิยมวัตถุ ฟุ้งเฟ้อ แต่งกายแปลกๆ ตามแฟชั่น กิริยามารยาทแตกต่างจากเยาวชนไทยในอดีต ใช้ภาษาไทยไม่ถูกต้อง ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนได้รับมาจากสื่อมวลชนเหล่านี้ทั้งสิ้น

3.1.4.5. กลุ่มเพื่อน มนุษย์ทุกคนต้องมีเพื่อน ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น ดังนั้นเพื่อนจึงมีอิทธิพลต่อการขัดเกลาทางสังคม เพราะจะเกิดการปฏิบัติตนของบุคคลตามการยอมรับของเพื่อน บางครั้งกลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยของบุคคลได้ เช่น กลุ่มเพื่อนที่ชอบเที่ยวช้อปปิ้งโรงเรียน หรือชอบแต่งตัวผิดระเบียบ สามารถที่จะจูงใจ หรือชักนำให้ผู้ที่อยู่ในกลุ่มที่ยังไม่เคยมีพฤติกรรมดังกล่าวปฏิบัติตามได้ เป็นต้น

3.1.5. ปัจจัยที่มีผลต่อการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคม เป็นการอบรมสั่งสอน และปลูกฝังความเป็นคนดี มีคุณธรรม ตามประเพณีของสังคมให้กับสมาชิกในสังคมนั้นๆ เพื่อจะได้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความคิด ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อเป็นการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า และรักษาวัฒนธรรมให้สืบไป

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นว่าปัจจัยที่มีผลต่อการขัดเกลาทางสังคม ได้แก่

3.1.5.1. การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง การปฏิบัติตนของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้ใหญ่ และผู้ที่สังคมยกย่องนับถือ เป็นแบบอย่างของความประพฤติที่เยาวชนและคนในสังคมจะถือปฏิบัติ และเลียนแบบ ดังนั้นบุคคลดังกล่าวจะต้องปฏิบัติตนในทางที่เหมาะสม

3.1.5.2. การอบรมสั่งสอน พฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ส่วนหนึ่งได้รับมาจาก การอบรม สั่งสอน ให้ได้รับรู้ในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ได้นำไปปฏิบัติ ซึ่งการสั่งสอนนั้นเกิดได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น พ่อแม่สอนเรื่องมารยาทให้ลูก เด็กได้รับความรู้เกี่ยวกับการแต่งกายและการวางตัวจากรายการทางโทรทัศน์ ซึ่งถือเป็นการสอนแบบไม่เป็นทางการ

3.1.5.3. การลงโทษ การขัดเกลามนุษย์นั้นบางครั้งจะต้องมีลักษณะการลงโทษบ้างเพื่อให้เกิดความรับผิดชอบ ซึ่งการลงโทษนั้นไม่ได้หมายถึงการใช้กำลัง หรือทำร้ายร่างกาย อาจจะเป็นการว่ากล่าวตักเตือน การพูดคุยให้ยอมรับความเป็นจริง หรือการให้เกิดความสำนึกในความผิดเพราะการลงโทษถือเป็นการขัดเกลาที่ทำให้เห็นความแตกต่างของเรื่องต่างๆ ได้ชัดเจน

3.1.6. การปลูกฝังความเป็นพลเมืองดีตามประเพณีไทย

สมาชิกทุกสังคมต้องการมีสมาชิกที่ดี เพราะสมาชิกที่ดีจะนำมาซึ่งความเจริญ สังคมไทยก็เช่นกันเนื่องจากตระหนักดีว่า การมีสมาชิกที่ดีมีคุณภาพเป็นการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งในรากฐานของสังคม และเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดี มีคุณภาพ มีความพร้อมที่จะรับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจยุคใหม่ได้อย่างรู้เท่าทันบนพื้นฐานของความเป็นไทยและการดำเนินชีวิตในทางสายกลางโดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ อีกทั้งมีจิตสำนึกยึดมั่นในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความสามัคคีและความรักชาติ

การเป็นคนดีของสังคมนั้นวัดกันได้ที่จิตใจ ถ้าจิตใจดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกที่ยึดมั่นในคุณงามความดีก็จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่มองเห็นได้ สังคมไทยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันได้อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีมาอย่างเหนียวแน่นและทุกสถาบันทางสังคมต่างก็มีจุดมุ่งหมายที่จะอบรมสั่งสอนให้สมาชิกทุกคนเป็นคนที่มีคุณภาพของสังคม เช่น สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกในการอบรมขัดเกลามนุษย์ ก็มีวัฒนธรรมสืบทอดที่ใช้อบรมสั่งสอนลูกชายลูกสาว ซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวมาจนถึงปัจจุบัน ให้เกิดลักษณะมีสัมมาคารวะตามลำดับอาวุโสหรือต่อผู้มีคุณธรรมสูง รู้คุณผู้มีอุปการะ ผู้ชายจะต้องช่วยเหลือ อนุเคราะห์เพศที่อ่อนแอกว่าเมื่อมีโอกาส ผู้หญิงไม่ควรเพิกเฉยเมื่อมีเพศชายเข้มแข็งกว่าแสดงความเมตตาหรือช่วยเหลือ เช่น รู้จักแสดงความขอบคุณ ให้อภัยเมื่อผู้อื่นขออภัย รู้จักภาระและฐานะของตนและปฏิบัติตนให้สมบูรณ์ตามฐานะนั้นๆ มีจิตเป็นกุศลเสมอ ซื่อสัตย์สุจริต ไม่ประพฤตินไป ในทางเสื่อมเสียเกียรติและชื่อเสียงวงศ์ตระกูล รักษาและอยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณี ผู้หญิงจะต้องไม่ประพฤตินไปปฏิบัติตนให้เสื่อมเสียเกียรติของความเป็นกุลสตรี โดยจะต้องมีความสุภาพเรียบร้อยทุกอิริยาบถ แต่งกายให้เหมาะสม รู้จักสำรวมกิริยามารยาท มีเหตุผลในการควบคุมพฤติกรรม โดยไม่ทำอะไรรตามอารมณ์และความพอใจของตน ผู้ชายจะต้องประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นผู้นำที่ดี

สิ่งที่ครอบครัวได้อบรมสั่งสอนลูกหลายจนกลายเป็นประเพณีนั้น ส่งผลให้สังคมไทยมีจริยธรรมที่ดีงาม โดยสมาชิกของคุณธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของคนไทยและสังคมไทย คือ

1. **มีความรอบคอบ** คือ มีจิตที่คิดอยู่เสมอไม่ประมาท เพราะหลักคำสอนของพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า ความประมาทเป็นบ่อเกิดความหายนะหรือสูญเสียทั้งปวง
2. **มีความสามัคคี** คือ ความร่วมมือร่วมใจกันในการทำงาน หรือในคราวที่มีความจำเป็นจะเห็นได้จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น การร่วมมือกันต่อสู้ศัตรูของชาวบ้านบางระจัน หรือการบริจาคทรัพย์เงินทอง เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากน้ำท่วมในภาคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ฯลฯ
3. **รักเกียรติ** คือ การรักษาคุณความดีที่มีให้ดำรงอยู่ต่อไป
4. **มีความซื่อสัตย์สุจริต** ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมของผู้มีวัฒนธรรม คนไทยจะถูกสอนให้ซื่อสัตย์ทั้งต่อตัวเองและบุคคลอื่น โดยถือว่าผู้ที่ไม่มีความซื่อสัตย์เป็นผู้มีบาปและต้องถูกฟ้าดินลงโทษ

5. **มีหิริโอตตปปะ** โดยเฉพาะคนไทยในอดีตจะเกรงกลัวต่อผลการกระทำที่ไม่ดี จึงไม่กล้าคิดหรือทำความชั่ว เพราะเชื่อในบาปกรรม ทำให้สังคมไทยมีความสุข และเป็นสังคมที่ยึดมั่นในศาสนาอย่างเคร่งครัด

6. **มีความกตัญญูทเวท** คนไทยถูกสอนให้เคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่หรือผู้มีพระคุณและต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนพระคุณต่อผู้มีพระคุณ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ตามโอกาสอันควรและสังคมไทยยังเชื่อว่า การมีความกตัญญูทเวทจะทำให้ผู้นั้นเจริญก้าวหน้าในชีวิต

7. **มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ และโอบอ้อมอารี** สังคมไทยเป็นสังคมไทยที่มีแต่เมตตาเราจะเห็นว่า คนไทยให้ข้าวให้น้ำแก่คนแปลกหน้าโดยไม่หวัง บ้านใกล้เรือนเคียงแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันอาหารกัน ฯลฯ ลักษณะนี้ปัจจุบันค่อยๆ หายไปจากสังคมไทย จะยังคงมีให้เห็นในหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญทางวัตถุบ้าง แต่โดยพื้นฐานนิสัยแล้ว คนไทยจะยังคงมีลักษณะของคุณธรรมข้อนี้อยู่ แต่อาจจะเปลี่ยนรูปแบบของการกระทำอย่างในอดีตเป็นแบบอื่น ตามความเหมาะสมของสังคมและเศรษฐกิจ

3.2. แนวความคิดสังคมเพื่อบุคคล

แนวความคิดสังคมเพื่อบุคคล Herbert Spencer (Ian Robertson, 1977: 12) เชื่อว่ามีการที่ปัจเจกบุคคลเข้าเป็นสมาชิกของสังคม เพราะว่าเขามีเจตจำนงที่จะให้ตัวเองมีความมั่นคงปลอดภัย คนสร้างสังคมขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ของตนเอง จุดมุ่งหมายและหน้าที่ของสังคมไม่ใช่เพื่อตัวสังคมเอง หากแต่เพื่อปัจเจกบุคคล นั่นคือสังคมรับใช้บุคคล หรือสังคมเพื่อบุคคล “บุคคลจะมีสำนึกต่อผู้อื่นตราบเท่าที่เขาประจักษ์ว่า ส่วนรวมหรือสังคมคือแหล่งที่มาแห่งความมั่นคงและปลอดภัย ที่สำคัญสำหรับชีวิตส่วนตัวของเขา ตรงกันข้ามเมื่อใดที่ปัจเจกบุคคลประจักษ์ว่าสังคม” ไม่สามารถให้สิ่งนี้ได้ (เช่น กรณีสังคมไม่มีความยุติธรรม สังคมเต็มไปด้วยการกดขี่ เป็นต้น) “จิตสำนึกก็จะมีได้ยาก” เป็นจิตสำนึกเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยของบุคคล หรือจิตสำนึกที่มีตัวบุคคลเป็นศูนย์กลาง การส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกทำได้โดยทำให้สังคมเป็นแหล่งที่ให้ความมั่นคงปลอดภัย อย่างแท้จริง เพื่อให้ปัจเจกตระหนักว่า ความมั่นคงปลอดภัยของเขา ไม่สามารถจะดำรงอยู่ได้เลยถ้าปราศจากความมั่นคงปลอดภัยของสังคม สังคมเป็น “เครื่องมือ” ที่มนุษย์ “สร้าง” ขึ้นมาเพื่อความอยู่รอด และความมั่นคงปลอดภัยของตน

3.3. แนวความคิดบุคคลเพื่อสังคม

เป็นแนวคิดที่มองกลับด้านกันกับแนวคิดสังคมเพื่อบุคคลคือ เห็นว่าสังคมเป็นสิ่งที่มืออยู่ดำรงได้ด้วยตัวของมันเอง ไม่ใช่เครื่องมือที่ปัจเจกสร้างขึ้น เพื่อความอยู่รอดการดำรงอยู่ของสังคมมิได้ขึ้นอยู่กับปัจเจก “บุคคลเป็นฝ่ายที่ต้องยอมให้แก่สังคม หรือขึ้นอยู่กับสังคมมีหน้าที่รับใช้เป้าหมายของสังคม” เอมิลี เดิร์กฮาม (Emile Durkheim) (Ian Robertson. 1977 : 13) เชื่อว่ากลุ่มคน เป็นเพียงวัตถุดิบที่สังคมจะเกิด และสิ่งที่จะทำให้เกิดสังคมไม่ใช่สิ่งที่ปรารถนาที่จะมั่นคงปลอดภัยของแต่ละคน หากแต่เป็นความสัมพันธ์ต่อกันอย่างยั่งยืนของคนเหล่านั้น เบื้องหลังความสัมพันธ์นี้ เรียกว่า อารมณ์ (Sentiment) ความรู้ผูกพันว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

(Sense of Belonging) และระบบความเชื่อร่วมกันของคนในกลุ่ม (Belief System) บุคคลย่อมปฏิบัติตามกลุ่ม แม้จะขัดใจเพราะ “สำนึกในกลุ่ม” (Collective Conscience) สำนึกในกลุ่มดำรงอยู่ได้เพราะ 3 สิ่งข้างต้น บุคคลไม่เพียงสำนึกว่ากลุ่มมีความสำคัญเหนือกว่าตนเท่านั้น แต่ยังสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นด้วย สังคมสมัยใหม่มีความซับซ้อนความสัมพันธ์อันเป็นสิ่ง “เชื่อประสาน” คือความผูกพันเชิงพันธสัญญา (Contractual Relation) ทำให้ “สำนึกกลุ่ม” ดำรงอยู่ได้ โดยที่แต่ละคน แต่ละหน่วยที่แตกต่างกัน ต่างสำนึกว่าผู้อื่น กลุ่มอื่นเป็นส่วนหนึ่งในสังคมเดียวกัน หน้าที่แต่ละหน่วยยังส่งผลให้สังคมดำรงอยู่ได้เฉกเช่นกัน อวัยวะที่ประกอบกันอันเป็นองค์อินทรีย์ (Organism) เรียกว่า เอกภาพแบบองค์อินทรีย์ (Organic Solidarity) คือเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ เพราะ การทำหน้าที่ของอวัยวะแต่ละส่วนที่แตกต่างกัน “เป็นสำนึกที่มีสังคมเป็นศูนย์กลาง”

3.4. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมจิตอาสา

3.4.1. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์

เพียเจต์ (Piaget) (กรมวิชาการ, 2541: 38-39 อ้างถึงใน Piaget, 1965: unpagged) เป็นผู้ริเริ่มทางความคิดที่ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นย่อมขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางสติปัญญาและได้แบ่งพัฒนาการทางสติปัญญาออกเป็น 4 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ขั้นการรับรู้จากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (sensorimotor)

ระดับที่ 2 ขั้นเริ่มคิดด้วยญาณ (pre-operational thinking)

ระดับที่ 3 ขั้นคิดด้วยรูปธรรม (concrete-operational thinking)

ระดับที่ 4 ขั้นคิดตามแบบแผนของตรรกวิทยา (formal operational thinking)

จากพัฒนาการทางสติปัญญาทั้ง 4 ด้าน เพียเจต์ ได้นำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการแบ่งขั้นพัฒนาการทาง จริยธรรมเป็น 3 ขั้น คือ

ขั้นที่ 1 ขั้นก่อนจริยธรรม ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 2 ขวบ เป็นขั้นที่ยังไม่มีความสามารถในการรับรู้สิ่งแวดล้อมได้อย่างละเอียด มีแต่ความต้องการทางร่างกาย เด็กเหล่านี้จะมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นรับรู้จากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (sensorimotor operation)

ขั้นที่ 2 ขั้นฝีกคำสั่ง ช่วงอายุระหว่าง 2-8 ปี ในปีขั้นนี้เด็กจะสามารถรับรู้สภาพแวดล้อมและบทบาทของตนเองต่อผู้อื่น รู้จักเกรงกลัวผู้ใหญ่ เห็นว่าคำสั่งหรือเกณฑ์ ต่างๆเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตาม ซึ่งเด็กวัยนี้จะมีพัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นเริ่มคิดด้วยญาณ (pre-operational thinking)

ขั้นที่ 3 ขั้นยึดหลักแห่งตน พัฒนาการในขั้นนี้เด็กมีอายุตั้งแต่ 8 ปีขึ้นไป เด็กวัยนี้พัฒนาการทางสติปัญญาในขั้นคิดด้วยรูปธรรม (Concrete-operational thinking) และขั้นคิดตามแบบแผนของ

ตรรกวิทยา (formal operational thinking) ซึ่งเด็กสามารถใช้ความคิดอย่างมีเหตุประกอบการตัดสินใจและขั้น
เกณฑ์ ที่เป็นตัวของตัวเองได้

ผลจากการวิจัยในเวลาต่อมา เพียเจต์ ได้ตั้งเกณฑ์การให้เหตุผลเชิงจริยธรรมไว้ 6 เกณฑ์ คือ
เกณฑ์ที่ 1 การตัดสินใจจากเจตนาของการกระทำ (Intentional in judgement) เด็กเล็ก

จะตัดสินใจการกระทำจากปริมาณสิ่งของ ส่วนเด็กโตจะตัดสินใจจากเจตนาของการกระทำ

เกณฑ์ที่ 2 การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์จากผู้อื่น (Relativism in judgement) เด็กเล็ก
จะตัดสินใจการกระทำโดยยึดเอาความเชื่อ ความเห็นชอบของผู้ใหญ่ว่าถูกต้อง ในขณะที่เด็ก โดยจะยึดเอาเหตุผล
และสถานการณ์ประกอบการตัดสินใจ

เกณฑ์ที่ 3 ความเห็นอิสระจากการลงโทษ (independent of sanction) เด็กเล็กจะตัดสินใจ
ว่าการกระทำใดไม่ดีจากการกระทำใดไม่ดีจากการถูกทำโทษ แต่เด็กโตจะตัดสินใจการกระทำใดไม่ดี เพราะสิ่งนั้นไป
ขัดกับเกณฑ์และเกิดอันตรายต่อบุคคลอื่น

เกณฑ์ที่ 4 ใช้วิธีการแก้แค้น (use of reciprocity) วิธีนี้เด็กเล็กใช้น้อยกว่าเด็กโต

เกณฑ์ที่ 5 การลงโทษเพื่อตัดสินนิสัย (use of punishment as restitution and reform
) เด็กเล็กจะสนับสนุนการลงโทษอย่างหนักเพื่อแก้แค้น แต่เด็กโตไม่ค่อยเห็นด้วย

เกณฑ์ที่ 6 หลักธรรมชาติของความโชคร้าย (nationalist of misfortune) เด็กเล็กจะถือ
ว่าการกระทำผิดจะต้องได้รับการลงโทษจากพระเจ้า

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าตามแนวคิดของเพียเจต์ (Piaget) เด็กเล็กจะมองกฎเกณฑ์ว่าเป็น
สิ่งจริงจัง เปลี่ยนแปลงไม่ได้ (absolute) และมาจากอำนาจภายนอก (external) หมายความว่า พัฒนาการทาง
จริยธรรมของเด็กเล็กจะอยู่ในลักษณะผิดว่ากันไปตามสิ่งที่สังเกตเห็นได้ โดยมีได้คำนึงถึงเจตนาของผู้กระทำที่เป็น
เช่นนี้เนื่องมาจากการใช้ภาษา และความคิดของเด็กมีลักษณะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง (egocentric) ทำให้ไม่
สามารถมองเห็นหลายสิ่งได้ในเวลาเดียวกัน เมื่อเด็กโตขึ้นอายุประมาณ 11-12 ปี พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็ก
วัยนี้จะเชื่อมโยงหาเหตุผล เด็กจะคำนึงถึงเจตนาของผู้ทำมากกว่าสิ่งที่สังเกตได้เฉพาะหน้า เนื่องจากเด็กวัยนี้
สามารถมองเห็นหลาย ๆ สิ่งได้ในเวลาเดียวกัน เด็กโตจึงสามารถเข้าใจถึงเจตนาของผู้อื่นและสามารถยืดหยุ่นเกี่ยวกับ
กฎเกณฑ์ได้ โดยตระหนักว่ากฎเกณฑ์เป็นเพียงข้อตกลงระหว่างบุคคลในการควบคุมพฤติกรรมในแต่ละ
สถานการณ์เท่านั้น นอกจากนี้ยังสามารถนำกฎเกณฑ์ไปใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้

3.4.2. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg) เชื่อว่าการพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์เป็นรากฐานของ
การพัฒนาการทางจริยธรรม นอกจากนี้โคลเบอร์กยังได้พบความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับลักษณะอื่นๆ มนุษย์

ในการศึกษาผลงานของนักวิจัยต่างๆ ที่สำคัญคือ ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับระดับสติปัญญาทั่วไป และความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับความสามารถที่จะรอผลที่ดีกว่าในอนาคต แทนที่จะรับเอาผลที่เล็กน้อยกว่าในปัจจุบัน ซึ่งลักษณะแบบนี้เรียกว่า ลักษณะมุ่งอนาคต ผู้ที่มีจริยธรรมสูงยังเป็นผู้ที่มีสมาธิ มีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตน และมีความภาคภูมิใจในตนเองและสภาพแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่มีจริยธรรมต่ำ นอกจากนี้โคลเบอร์ก (Kohlberg) ยังได้นำแนวความคิดของเพียเจต์ (Piaget) มาทำการศึกษาต่อ และพบว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นมิได้บรรลุจุดสมบูรณ์ในบุคคลอายุ 10 ปีเป็นส่วนมาก แต่มนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอน จากอายุ 11-25 ปี และการใช้เหตุผลเพื่อตัดสินใจที่จะเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์ต่างๆ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางจิตใจของบุคคลได้อย่างมีแบบแผนและยังอาจทำให้เข้าใจพฤติกรรม ของบุคคลในสถานการณ์ต่างๆ (กรมวิชาการ, 2541: 39)

โคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ทำการศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรม โดยการวิเคราะห์คำตอบของเยาวชนอเมริกันอายุระหว่าง 10-16 ปีเกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกทำพฤติกรรมอย่างหนึ่งในสถานการณ์ที่ขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนบุคคลและกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคม และได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับแบ่งออกเป็น 2 ชั้น รวมทั้งหมด 6 ชั้น (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2544: 65-72 อ้างอิงใน Kohlberg, 1979: unpagged) ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม (Pre- conventional level) ในระดับนี้เด็กจะได้รับกฎเกณฑ์และข้อกำหนดของพฤติกรรมที่ “ดี” “ไม่ดี” จากผู้มีอำนาจเหนือตน เช่น บิดา มารดา ครูอาจารย์ หรือเด็กโต และมักจะคิดถึงผลตามที่จําหน่ายรางวัลหรือการลงโทษมาให้ ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 ชั้นการลงโทษและการเชื่อฟัง (punishment and obedience orientation) ชั้นนี้เป็นชั้นที่เด็กจะใช้ผลตามของพฤติกรรมเป็นเครื่องมือชี้ว่าอะไรถูกอะไรผิด เด็กจะหลีกเลี่ยงการกระทำที่ทำให้ตนถูกลงโทษและพยายามแสดงพฤติกรรมที่ได้รับผลดีหรือได้รับรางวัลซึ่งบ่อยๆ (อายุ 2-7 ปี)

ชั้นที่ 2 ชั้นการทำตามกฎเกณฑ์เพื่อประโยชน์ของตน (instrumental relativist orientation) ในชั้นนี้เด็กสนใจที่จะทำตามเกณฑ์ข้อบังคับทั้งหลายเพื่อให้ได้รางวัลหรือสิ่งตอบแทนที่ตนพอใจ (อายุ 7-10 ปี)

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม (conventional level) พัฒนาการจริยธรรมระดับนี้ ผู้กระทำถือว่าการประพฤติตนตามความคาดหวังของผู้ปกครอง บิดามารดา กลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกเป็นสิ่งที่ควรจะทำหรือทำความผิดเพราะกลัวว่าตนไม่เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ผู้แสดงพฤติกรรมจะไม่คำนึงถึงผลที่ตามมาที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง ถือว่าความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีเป็นสิ่งสำคัญ ทุกคนมีหน้าที่จะรักษามาตรฐานทางจริยธรรม ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ

ขั้นที่ 3 ขั้นทำความคาดหวังและการยอมรับของสังคม (interpersonal concordance of “good boy, nice girl” orientation) เพื่อให้ผู้อื่นชื่นชมและการยอมรับตน (อายุ 10-13 ปี)

ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามกฎระเบียบ (“Law-and-order” orientation) เป็นขั้นที่เด็กเข้าใจว่ากฎเกณฑ์เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่มีการยืดหยุ่น

ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วยวิจารณญาณหรือเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Postconventional level) เป็นหลักจริยธรรมของผู้ที่มีอายุ 16 ขึ้นไป ผู้กระทำแสดงพฤติกรรมพยายามตีความหมายของหลักการและมาตรฐานจริยธรรมด้วยวิจารณญาณก่อนยึดเป็นหลักความประพฤติปฏิบัติ การตัดสินใจมาจากวิจารณญาณของตนเอง ปราศจากอิทธิพลของผู้อื่น กฎเกณฑ์-กฎหมาย ควรตั้งอยู่บนหลักความยุติธรรม และเป็นที่ยอมรับของสังคม ในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้น คือ

ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามสัญญาสังคมหรือค่านิยมสัญญา (social contractorientation) เป็นขั้นที่บุคคลยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย เน้นการเป็นประโยชน์ต่อสังคม (อายุ 16 ปีขึ้นไป)

ขั้นที่ 6 ขั้นทำตามหลักคุณธรรมสากล (universal ethical principle orientation) ที่เป็นหลักการเพื่อนมนุษย์ธรรม เพื่อความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชนและเพื่อความยุติธรรมของมนุษย์ทุกคน สิ่ง “ถูก-ผิด” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมโนธรรม (วัยผู้ใหญ่) ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กที่แสดงระดับคุณธรรมจริยธรรมกับการแสดงพฤติกรรมสามารถสรุปได้ดังตาราง 1

ตาราง 1 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

ระดับคุณธรรม จริยธรรม	การแสดงพฤติกรรม
ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม (ระดับต่ำ)	ขั้นที่ 1 ขั้นการลงโทษและการเชื่อฟัง (อายุ 2-7ปี) ขั้นที่ 2 ขั้นการทำตามกฎเกณฑ์เพื่อประโยชน์ของตน (อายุ7-10)
ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกฎเกณฑ์สังคม (อายุ10-16 ปี) (ระดับกลาง)	ขั้นที่ 3 ขั้นทำตามความคาดหวังและการยอมรับของสังคม (อายุ10-13 ปี) ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามกฎระเบียบ
ระดับที่ 3 ระดับจริยธรรมตามหลักการด้วย วิจารณญาณหรือระดับเหนือกฎเกณฑ์ สังคม (ระดับสูง)	ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามสัญญาสังคมหรือหลักการทำตาม ค่านิยมสัญญา (อายุ 16 ขึ้นไป) ขั้นที่ 6 ขั้นทำตามหลักคุณธรรมสากล (วัยผู้ใหญ่)

(ที่มา: สุรางค์ ไคว้ตระกูล, 2544: 65-72 อ้างถึงใน Kohlberg, 1979: unpagged)

สรุปได้ว่า ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget) และโคลเบอร์ก (Kohlberg) มีแนวคิดเชิงสัมพัทธ์นิยม (Relativism) ซึ่งเชื่อว่า จริยธรรมมีความสัมพันธ์กับสภาวะการณ์และองค์ประกอบอื่นๆ

พัฒนาการทางจริยธรรมจึงเน้นสติปัญญา เพียเจต์ (Piaget) เชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากการปรับตัวและเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างสติปัญญาและสภาวะแวดล้อมที่จะทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ ส่วนพัฒนาการมีความต่อเนื่องและเจริญขึ้นตามวุฒิภาวะ และโคลเบอร์ก (Kohlberg) เชื่อว่า จริยธรรมของมนุษย์มีพัฒนาการตามระดับวุฒิภาวะ เพราะเกิดจากกระบวนการทางปัญญาที่มีการเรียนรู้มากขึ้นเนื่องจากการพัฒนาจริยธรรมแต่ละขั้นไม่สามารถเกิดจากการสั่งสอน แต่เป็นผลจากการใช้ปัญญาไตร่ตรอง (กรมวิชาการ, 2541: 39)

3.5. ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมสำหรับคนไทย

ดวงเดือน พันธมนาวิน (2535: 36-38) เป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาทฤษฎีแรกของนักศึกษารุ่นไทยที่สร้างขึ้น บุคคลผู้รวบรวมเขียนเป็นทฤษฎี คือ ศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน พันธมนาวิน กรอบแนวคิดที่เป็นจุดเด่นของทฤษฎีนี้มีความว่า ลักษณะพื้นฐานและองค์ประกอบ ทางจิตใจซึ่งจะนำไปสู่พฤติกรรมที่พึงปรารถนา เพื่อส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนดีและคนเก่ง ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง โดยได้ทำการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่ อายุตั้งแต่ 6-60 ปี ว่า พฤติกรรมเหล่านั้น มีสาเหตุทางจิตใจอะไรบ้าง และได้นำมาประยุกต์เป็นทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม สำหรับคนไทยขึ้น โดยแบ่งต้นไม้จริยธรรมออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ได้แก่ ดอกและผลไม้บนต้นที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานดีละเว้นชั่วและพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม ล้วนเป็นพฤติกรรมของพลเมืองดีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

ส่วนที่ 2 ได้แก่ ส่วนลำต้นของต้นไม้ แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ 5 ด้าน คือ 1 เหตุผลเชิงจริยธรรม 2 มุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง 3 ความเชื่ออำนาจในตน 4 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และ 5 ทศนคติ คุณธรรมและค่านิยม

ส่วนที่ 3 ได้แก่ รากของต้นไม้ ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ 3 ด้าน คือ สติปัญญา ประสบการณ์ทางสังคม และสุขภาพจิต

จิตลักษณะทั้ง 3 นี้อาจใช้เป็นสาเหตุของการพัฒนาจิตลักษณะ 5 ประการ ที่ลำต้นของ ต้นไม้ก็ได้ กล่าวคือ บุคคลจะต้องมีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ 3 ด้าน ในปริมาณที่สูงพอเหมาะกับอายุ จึงจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตลักษณะทั้ง 5 ประการ ที่ลำต้นของต้นไม้ โดยที่จิตลักษณะทั้ง 5 นี้ จะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติ ถ้าบุคคลที่มีความพร้อมทางจิตใจ 3 ด้านดังกล่าวและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่บ้าน ทางโรงเรียนและสังคมที่เหมาะสม นอกจากนั้นบุคคลยังมีความพร้อมที่จะรับการพัฒนาจิตลักษณะบางประการใน 5 ด้านนี้ โดยวิธีการอื่นๆ ด้วย ฉะนั้นจิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ จึงเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของคนดีและของคนเก่งนั่นเอง นอกจากนี้จิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการที่รากนี้อาจเป็นสาเหตุร่วมกับจิตลักษณะ 5 ประการที่ลำต้น

ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมนี้ เกิดจากผลการวิจัยพฤติกรรมและจิตลักษณะของคนไทย โดยเมื่อสร้างขึ้นแล้วทฤษฎีนี้ได้ชี้แนะทางการตั้งสมมติฐานการวิจัยเพื่อหาหลักฐานใหม่ๆ มาเพื่อเติมในทฤษฎีนี้ อีก เช่น การวิจัยที่เกี่ยวกับจิตลักษณะพื้นฐาน 3 ประการ ที่สามารถจำแนกคนเป็น 4 ประเภท เหมือนบัว 4 เหล่า กับความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคล โดยพบว่าคนที่ เป็นบัวเหนือน้ำเท่านั้น (มีจิตลักษณะพื้นฐาน 3 ด้านนี้ในปริมาณสูงเหมาะสมกับอายุ) เป็นผู้ที่สามารถรับการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมได้อย่างเหมาะสมกับอายุ ตามทฤษฎีของ Kohlberg (1976)

3.5.1. คุณสมบัติอันเป็นความพร้อมที่จะพัฒนาจริยธรรมของบุคคล ประกอบด้วย

3.5.1.1. ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตและหลักจริยธรรม ทุกคนได้มีโอกาสเรียนรู้มาตั้งแต่วัยต้นของชีวิตจากการเลี้ยงดู การศึกษาอบรม และจากประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน โดยอาจเป็นในวิถีทางที่ต่างกัน ซึ่งเป็นผลให้บุคคลมีพัฒนาการทางจริยธรรมต่างกัน จากกฎเกณฑ์การตัดสินที่ต่างกัน

3.5.1.2. ความใฝ่ธรรม มนุษย์มีธรรมชาติของการแสวงหาความถูกต้องเป็นธรรมหรือความดีงามตั้งแต่วัยทารกคุณสมบัตินี้ทำให้บุคคลนิยมคนดี ชอบสังคมที่มีคุณธรรมจริยธรรม ต้องการที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี อย่างไรก็ตามประสบการณ์ในชีวิตจากการเลี้ยงดูและเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมที่ ส่งเสริมคุณธรรมเป็นปัจจัยสำคัญให้บุคคลพร้อมที่จะพัฒนาตนเองให้มีจริยธรรมสูงกว่า

3.5.1.3. ความรู้จักตนเองของบุคคลนั้น คือ สร้างความสามารถในการพิจารณาให้รู้อิทธิพลของความดีและความไม่ดีของตนให้ชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้บุคคลสามารถเสริมสร้างความดีของตนให้มีพลังเข้มแข็งในลักษณะที่ตนเองและสังคมยอมรับได้ ความรู้จักตนเองนี้จะทำให้บุคคลมีความมั่นใจ มีพลังและพร้อมที่จะขจัดความไม่ดีของตนและพัฒนาตนเองอย่างถูกต้องดีขึ้น

3.5.2. วิถีทางพัฒนาจริยธรรม

3.5.2.1. การศึกษาเรียนรู้ กระทำได้หลายวิธี ดังนี้

- การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการหาความรู้จากการอ่านหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาศาสนา วรรณคดีที่มีคุณค่า หนังสือเกี่ยวกับจริยธรรมทั่วไป และจริยธรรมวิชาชีพ

- การเข้าร่วมประชุมสัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นและประสบการณ์เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และการคบหาบัณฑิตผู้ใฝ่ใจด้าน จริยธรรม

- การเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตและจากประสบการณ์ในสถานที่ปฏิบัติงาน ประสบการณ์จริงเป็นโอกาสอันประเสริฐในการเรียนรู้จริยธรรมแห่งชีวิตที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ อย่างลึกซึ้งทั้ง

ด้านเจตคติและทักษะการแก้ปัญหาเชิงจริยธรรม อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับความพร้อมของบุคคล ผู้มีความพร้อมน้อย อาจจะได้ประโยชน์จากการเรียนรู้อันมีค่านี้เลย

3.5.2.2. การวิเคราะห์ตนเอง บุคคลผู้มีความพร้อมจะพัฒนามีความตั้งใจและเห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ตนเองเพื่อทำความเข้าใจในตัวเองด้วยการพิจารณาเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมการแสดงออกของตนเองจะช่วยให้บุคคลตระหนักรู้คุณลักษณะของตนเอง รู้จุดดีจุดด้อยของตน รู้ว่าควรคงลักษณะใดไว้การวิเคราะห์ตนเองกระทำได้ด้วยหลักการต่อไปนี้

- การรับฟังความคิดเห็นเชิงวิพากษ์จากคาพูดและอากัปภิกิริยาจากบุคคลรอบข้าง เช่น จากผู้บังคับบัญชา จากเพื่อนร่วมงาน จากผู้ใกล้ชิดหรือบุคคลในครอบครัว
- วิเคราะห์ตนเองเกี่ยวกับความคิด ความต้องการเจตคติการกระทำและผลการกระทำทั้งในอดีตและปัจจุบัน
- ค้นหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ เช่น จากตำรา บทความ รายงานการวิจัยด้านพฤติกรรมศาสตร์หรือศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนามาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์และพัฒนาตนเองอย่างถ่องแท้
- เข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนาจิตใจ (จิตใจและพฤติกรรมมนุษย์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้เช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก) ทำให้จิตใจได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดปัญญารับรู้ตนเองอย่างลึกซึ้งและแท้จริง

3.5.2.3. การฝึกตน เป็นวิธีการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรมด้วย ตนเองขั้นสูงสุด เพราะเป็นการพัฒนาความสามารถของบุคคลในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในกรอบของพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคมทั้งในสภาพการณ์ปกติและเมื่อเผชิญปัญหาหรือขัดแย้ง

- การฝึกวินัยขั้นพื้นฐาน เช่น ความขยันหมั่นเพียร การพึ่งตนเอง ความตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ การรู้จักประหยัดและออม ความซื่อสัตย์ ความมีสัมมาคารวะ ความรักชาติ
- การรักษาศีลตามความเชื่อในศาสนาของตน ศีลเป็นตัวกำหนดที่จะทำให้งดเว้นใน การที่จะกระทำชั่วร้ายใด ๆ อยู่ในจิตใจส่งผลให้บุคคลมีพลังจิตที่เข้มแข็งรู้เท่าทันความคิด สามารถควบคุมตนได้
- การทำสมาธิ เป็นการฝึกให้เกิดการตั้งมั่นของจิตใจทำให้เกิดภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต เป็นจิตใจที่สงบผ่องใสบริสุทธิ์เป็นจิตที่เข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ทำให้เกิดปัญญาสามารถพิจารณาเห็นทุกอย่างตรงสภาพความเป็นจริง
- ฝึกการเป็นผู้ให้ เช่น การรู้จัก ให้อภัย รู้จักแบ่งปันความรู้ ความดี ความชอบ บริจาคเพื่อสาธารณประโยชน์ อุทิศแรงกายแรงใจช่วยงานสาธารณประโยชน์โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ

สรุปว่า การพัฒนาจริยธรรมด้วยวิธีพัฒนาตนเองตามขั้นตอนดังกล่าวเป็นธรรมชาติที่บุคคลสามารถปฏิบัติได้ควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่มิใช่เป็นการกระทำในลักษณะเสร็จสิ้นต้องกระทำอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัย เพราะจิตใจของมนุษย์เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาเช่นกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

3.6. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

Bandura (1977) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดย Bandura (1977) ให้ความเห็นว่า การที่บุคคลเกิดการเรียนรู้นั้น ไม่จำเป็นต้องพิจารณาจากการแสดงออกเสมอไป หากแต่การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ๆ (Acquired) ก็ถือว่าได้เกิดการเรียนรู้แล้วถึงแม้ว่าจะยังไม่มีแสดงออกก็ตาม และการแสดงออกของพฤติกรรมก็สะท้อนให้เห็นการเรียนรู้นอกจากนี้ แนวคิดของทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคม Bandura (1977) และได้เสนอว่าพฤติกรรมของคนเรานั้นไม่ได้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมเพียงอย่างเดียว หากแต่จะต้องมีปัจจัยส่วนบุคคลร่วมด้วย และการเข้าร่วมของปัจจัยส่วนบุคคลนั้นจะต้องร่วมกันในลักษณะที่กำหนดซึ่งกันและกันกับปัจจัยทางด้านพฤติกรรม (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2550: 48-50)

3.6.1. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านบุคคลกับพฤติกรรม กล่าวได้ว่า ปัจจัยด้านความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ความเชื่อ การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง เป้าหมาย และความตั้งใจเป็นตัวกำหนดลักษณะและทิศทางของพฤติกรรม ในขณะที่พฤติกรรมก็เป็นตัวกำหนดลักษณะการคิดและการสนองตอบทางอารมณ์

3.6.2. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมกับบุคคล กล่าวได้ว่าความคาดหวัง ความเชื่อ อารมณ์ และความสามารถทางปัญญาของบุคคล จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลง โดยอิทธิพลทางสังคมที่ให้ข้อมูลและกระตุ้นการสนองตอบทางอารมณ์โดยการผ่านตัวแบบการสอน และการชกแจงทางสังคม โดยแต่ละบุคคลตอบสนองต่อสิ่งเร้าแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพ เช่น อายุ ขนาดของร่างกาย เชื้อชาติ เพศ ความน่าสนใจของร่างกายบทบาทและสภาพทางสังคม

3.6.3. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมและสภาพแวดล้อม กล่าวได้ว่าพฤติกรรมเปลี่ยนเงื่อนไขตามสภาพแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปนั้น ก็ทำให้พฤติกรรมถูกเปลี่ยนไปด้วย

ทั้งนี้ Bandura (1977) เชื่อว่าการเรียนรู้ของคนส่วนใหญ่เกิดจากการสังเกต พฤติกรรมจากผู้อื่น ซึ่งเป็นตัวแบบ ในการเรียนรู้ผ่านตัวแบบสามารถถ่ายทอดทั้งความคิด และการแสดงออกได้พร้อมกัน กระบวนการเรียนรู้จากการสังเกตตัวแบบ ประกอบด้วย 4 กระบวนการ ดังนี้ (สุรางค์ โค้วตระกูล, 2548: 240-244)

1. กระบวนการใส่ใจ (Attention) ความใส่ใจของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญมาก บุคคลจะไม่สามารถเรียนรู้ได้ถ้าขาดการใส่ใจ และจะรับรู้ได้อย่างแม่นยำถึงพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกองค์ประกอบที่มีผลต่อกระบวนการใส่ใจมี 2 องค์ประกอบ ได้แก่ องค์ประกอบของ ตัวแบบเอง คอ ตัวแบบต้องมีลักษณะเด่น และพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงออกไม่มีความซับซ้อน ผู้สังเกตจึงจะจำได้มาก

2. กระบวนการจดจำ (Retention) การที่บุคคลสามารถที่จะเลียนแบบหรือแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบได้ อาจจะมีการจดจำด้วยคำพูด หรือการจดจำด้วยภาพ ซึ่งการจดจำด้วยภาพจะทำให้จดจำได้นาน และคงทน

3. กระบวนการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ (Reproduction) เป็นกระบวนการที่บุคคลนำ สิ่ง ที่จดจำ มาแสดงออกเป็นการกระทำ หรือแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบปัจจัยสำคัญของความสามารถในการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ คือ ความพร้อมทั้งด้านร่างกายและทักษะที่จำเป็นในการเลียนแบบ โดยผู้เรียนแต่ละคนอาจแสดงได้แตกต่างกัน

4. กระบวนการจูงใจ (Motivation) การที่บุคคลที่เกิดการเรียนรู้แล้วจะแสดงพฤติกรรมการเรียนรู้หรือไม่ขึ้น ขึ้นอยู่กับกระบวนการจูงใจว่าพฤติกรรมนั้นเป็นที่ยอมรับหรือไม่ความพึงพอใจในรางวัล การประเมินตนเอง และมาตรฐานภายในตัวนอกจากนี้นักเรียนยังสามารถเกิดการเรียนรู้อีกจากการสังเกตได้โดยกระบวนการต่อไปนี้

4.1. การเรียนรู้โดยการสังเกตและจากผู้ที่ทำหน้าที่อบรมผู้เรียน (Socializing Agent) การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ตัวแบบที่ผู้เรียนสังเกตจึงเป็นได้ทั้งจากตัวแบบจริงหรืออาจเป็นตัวแบบที่ไม่มีชีวิต เช่น สื่อทางโทรทัศน์ สื่อทางภาพยนตร์ และการ์ตูน นอกจากนี้ ครูและผู้ปกครอง ซึ่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับผู้เรียนมากที่สุด มีหน้าที่สำคัญก็คือ การสอนให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ มีการแสดงพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคม และอยู่ในขอบเขตของวัฒนธรรมประเพณี โดยเรียกระบวนการนี้ว่า การถ่ายทอดทางสังคมหรือสังคมประกิต (Socialization) การเป็นตัวแบบที่ดีของครูและผู้ปกครอง จะช่วยให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่ดี เป็นที่ยอมรับของสังคม

4.2. การเรียนรู้โดยการสังเกตและการเรียนการสอน ในห้องเรียนครูเป็นตัวแบบที่มีอิทธิพลต่อนักเรียน นักเรียนแต่ละคนเป็นทั้งผู้สังเกตและตัวแบบ นักเรียนบางคนเป็นตัวแบบที่มีอิทธิพลต่อเพื่อนในชั้นเรียน เพราะเป็นตัวแบบที่ดีและมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับผู้เรียนมากที่สุดเนื่องจากอยู่ในวัยเดียวกัน แต่พฤติกรรมที่เรียนรู้จากเพื่อนมีทั้งดีและไม่ดี ฉะนั้นความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเลียนแบบจึงมีความสำคัญมากสำหรับครูในการสอนโดยนอกจากครูจะเป็นตัวแบบแล้วยังช่วยสอนให้นักเรียนเป็นทั้งตัวแบบและผู้เรียนที่มีคุณค่ามีพฤติกรรมตามที่สังคมต้องการ โดยการปลูกฝังพฤติกรรมที่เอื้อสังคม (Prosocial

Behavior) เช่น การมีน้ำใจ การให้ความร่วมมือกับผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น มีความเมตตากรุณาความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรู้จักมีความเกรงใจผู้อื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา โดยครูควรแสดงตนเป็นตัวอย่างและให้การสนับสนุน

การเรียนรู้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามี ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนปริมาณความรู้ของผู้เรียน งานที่สำคัญของครูก็คือ ช่วยนักเรียนแต่ละคนให้เกิดการเรียนรู้หรือมีความรู้และทักษะตามที่หลักสูตรได้วางไว้ ครูมีหน้าที่จัดประสบการณ์ในห้องเรียน เพื่อจะช่วยให้แก่นักเรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ของบทเรียน ดังนั้นความรู้เกี่ยวกับกระบวนการการเรียนรู้จึงเป็นรากฐานของการสอนที่มีประสิทธิภาพ

3.7. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Social Cognitive Learning Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีของศาสตราจารย์บันดูราแห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford) ประเทศสหรัฐอเมริกาบันดูรามีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเลียนแบบ จึงเรียกการเรียนรู้จากการสังเกตว่า "การเรียนรู้โดยการสังเกต" หรือ "การเลียนแบบ" และเนื่องจากมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ (Interact) กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวอยู่เสมอ บันดูราอธิบายว่าการเรียนรู้ เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมในสังคม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน ต่อมาทฤษฎีได้เปลี่ยนชื่อเป็น การเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Social Cognitive Learning Theory) เนื่องจากบันดูราพบจากการทดลองว่า สาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งในการเรียนรู้ด้วย การสังเกต คือ ผู้เรียนจะต้องมีการเข้ารหัส (Encoding) ในความทรงจำระยะยาวได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ ผู้เรียนต้องสามารถที่จะประเมินได้ว่าตนเลียนแบบได้ดีหรือไม่ดีอย่างไร และจะต้องควบคุมพฤติกรรมตนเองได้ (Metacognitive) บันดูราจึงได้สรุปว่า การเรียนรู้โดยการสังเกต จึงเป็นกระบวนการทางการรู้คิดหรือพุทธิปัญญา (Cognitive Process) (สุรางค์ โค้วตระกูล, 2545)

3.8. ทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ

3.8.1. ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ

แรงจูงใจ คือ พลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรม และยังกำหนดทิศทางและเป้าหมายของพฤติกรรมนั้นด้วย คนที่มีแรงจูงใจสูง จะใช้ความพยายามในการกระทำไปสู่เป้าหมายโดยไม่ลดละ แต่คนที่มีแรงจูงใจต่ำ จะไม่แสดงพฤติกรรม หรือไม่ก็ล้มเลิก การกระทำก่อนบรรลุเป้าหมาย

ความหมายของแรงจูงใจและการจูงใจ (Definition of Motive and Motivation) แรงจูงใจ (Motive) เป็นคำที่ได้ความหมายมาจากคามาษาละตินที่ว่า movere ซึ่งหมายถึง "เคลื่อนไหว (Move)" ดังนั้น คำว่าแรงจูงใจจึงมีการให้ความหมายไว้ต่างๆ กันดังนี้

1. แรงจูงใจ หมายถึง "บางสิ่งบางอย่างที่อยู่ภายในตัวของบุคคลที่มีผลทำให้บุคคลต้องกระทำหรือเคลื่อนไหว หรือมีพฤติกรรมในลักษณะที่มีเป้าหมาย" (Walters, 1978: 218) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แรงจูงใจเป็นเหตุผลของการกระทำนั่นเอง

2. แรงจูงใจ หมายถึง "สถานะที่อยู่ภายในตัวที่เป็นพลัง ทำให้ร่างกายมีการเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่มีเป้าหมาย ที่ได้เลือกไว้แล้ว ซึ่งมักจะเป็นเป้าหมายที่มีอยู่สถานะสิ่งแวดล้อม" (Loundon and Bitta, 1988: 368)

จากความหมายนี้จะเห็นได้ว่า แรงจูงใจจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ เป็นกลไกที่ไปกระตุ้นพลังของร่างกายให้เกิดการกระทำ เป็นแรงบังคับให้กับพลังของร่างกายที่จะกระทำอย่างมีทิศทาง

ลิวอิส วรานูสันติกุล (2546: 157-182) ได้กล่าวว่าทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงาน ทั้งภาคราชการและธุรกิจเอกชน รวมถึงระดับบุคคลก็ได้รับความสนใจเหมือนกัน กรณีที่บุคคลต้องการพัฒนาตนเอง ทั้งนี้ก็เพราะทุกฝ่ายก็รู้ซึ่งว่าตัวบุคคลเป็นเหตุสำคัญในอันที่จะทำให้การทำงานของเขและหน่วยงานได้ผลดีหรือไม่การที่บุคคลตั้งใจทำงานอย่างไรหรือไม่ต้องขึ้นอยู่กับแรงจูงใจของเขาเป็นสำคัญ ผู้ที่แสดงพฤติกรรมจิตอาสาหรือเป็นอาสาสมัครก็เช่นกันย่อมต้องมีแรงจูงใจในการทำงานด้วยแรงจูงใจ เป็นคำสำคัญที่มีความหมายในฐานะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ดังนั้น

แรงจูงใจ หมายถึง แรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรม เป็นแรงที่ให้พลังงานกระตุ้นร่างกาย ให้กระทำพฤติกรรม เป็นแรงกระตุ้นที่มีการกำหนดทิศทางไว้ว่าจะทำพฤติกรรมออกไปอย่างไรแบบใด และเป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลรักษาพฤติกรรมนั้นเอาไว้ (Steers & Porter, 1979: 6, อ้างถึงใน ลิวอิส วรานูสันติกุล, 2546: 157) โดยทั่วไปแรงจูงใจ ได้แก่ ความต้องการ (Need) ความปรารถนา (Desire) หรือความมุ่งหวัง (Expectancy)

3.8.2. แรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอก

3.8.2.1. แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivator) หมายถึง แรงจูงใจที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลซึ่งอาจจะเป็นทัศนคติความต้องการ ๆ ที่มีผลทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมออกไป เพราะรักหรือชอบที่จะทำอย่างนั้นจากใจจริง พวกเขาจะหาเวลาและทุ่มเททุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อที่จะได้มีโอกาสทำกิจกรรมที่ตนเองชอบอย่างนี้ เรียกว่า ทำไปด้วยแรงจูงใจภายใน ข้อสังเกตคือผลงานที่ได้ออกมาจากผู้ที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยแรงจูงใจภายในมักจะเป็นผลงานที่มีคุณภาพดี เพราะเขามักจะทุ่มเท และเสียสละทุกอย่างเพื่อทำกิจกรรมนั้นได้ดีที่สุด เพราะกิจกรรมนั้นเป็นสิ่งที่เขาชอบทำ

3.8.2.2. แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motivator) หมายถึง แรงจูงใจที่เกิดขึ้นเนื่องจากได้รับสิ่งจูงใจจากภายนอกตัว บุคคลที่มากระตุ้นให้เกิดพฤติกรรม ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เราทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น คำชมเชย หรือการยกย่อง เป็นสิ่งจูงใจแก่บุคคลให้แสดงพฤติกรรมที่นำมาซึ่งคำชม เป็นต้น

3.9. ทฤษฎี ERG ของเคลตล์ แอลเดอร์เฟอร์ (Alderfer's Existence, Relatedness Growth Theory) (Alderfer, 1979: 33) แบ่งระดับความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

3.9.1. ความต้องการดำรงอยู่ (Existence Needs) เป็นความต้องการพื้นฐาน และจำเป็นที่สุดสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความต้องการที่มนุษย์ต้องการได้รับการตอบสนองก่อนความต้องการอื่น ๆ ได้แก่ ความต้องการอาหาร นานา ที่อยู่อาศัย ความมั่นคงปลอดภัย การได้รับความคุ้มครอง การได้อยู่ในสังคมที่เป็นระเบียบ มีกฎหมายที่จะช่วยคุ้มครองให้พ้นอันตรายต่างๆ

3.9.2. ความต้องการความสัมพันธ์ (Relatedness Needs) เป็นความต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ต้องการให้สังคมยอมรับตนเข้าเป็นสมาชิกได้มีส่วนร่วมในสังคม ต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากคนในสังคม รวมถึงความเชื่อมั่นในตนเอง

3.9.3. ความต้องการความก้าวหน้า (Growth Needs) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดเป็น ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม ในด้านการยอมรับและส่งเสริมความคิดริเริ่มการได้รับการสนับสนุน การได้รับความไว้วางใจ การได้ปฏิบัติงานที่เหมาะสมกับความสามารถ การเป็นผู้นำความเป็นอิสระและเสรีภาพ และการประสบความสำเร็จ

ทั้งนี้ ทฤษฎีของแอลเดอร์เฟอร์ คือ ทฤษฎีของมาสโลว์ แตกต่างกันเพียงแอลเดอร์เฟอร์ ไม่ยอมรับเรื่องการตอบสนองความต้องการเป็นลำดับขั้น โดยเสนอว่าการตอบสนองความต้องการทั้ง 3 อย่างสามารถที่จะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ จะตอบสนองเมื่อไรก็ได้ ไม่จำเป็นต้องตอบสนองตามลำดับขั้นและนอกจากนี้ความต้องการอาจจะเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว 2-3 ประเภทก็ได้ เช่น ในขณะที่เกิดความต้องการเงินอย่างมาก เพื่อบำบัดความต้องการให้ตนเองมีชีวิตอยู่ต่อไป คนเราอาจจะมีความต้องการพัฒนาตนเองให้เจริญงอกงาม ดังนั้นคนบางคนอาจจะปฏิเสธงานที่มีเงินเดือนมากแต่หาเวลาเป็นของตัวเองเพื่อการศึกษาไม่ได้ เพื่อไปทำงานที่มีเงินเดือนน้อยกว่าแต่สามารถปลีกเวลาไปเพิ่มพูนความรู้แก่ตนเองได้

4. อุดมการณ์ของจิตอาสา

ฉัตรวรรษ องคลิงห์ (2550) กล่าวว่า เส้นแบ่งของผู้ที่เป็นอาสาสมัครและผู้ทำงานให้บริการทางสังคม อาจจะมีเส้นแบ่งที่เบาบางมากหากจะใช้เพียงเงื่อนไขของการทำงานโดยปราศจากค่าตอบแทน หรือพอมีค่าตอบแทนบ้าง แต่ให้เป็นไปอย่างพอเพียง หรือผลที่ได้รับไม่อาจทดแทนกับค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายไป การคิดในเชิง

เศรษฐกิจหรือการแลกเปลี่ยนเชิงตัวเงินนี้อาจจะไม่เพียงพอสำหรับผู้ที่มีแนวคิดของการทำงานอย่างอุทิศตัวเพื่อสังคม วิธีคิดของคนทำงานอาสาสมัครจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่ผู้ศึกษารวบรวมมาพอเป็นสังเขป ดังนี้

4.1. การยึดมั่นในอุดมการณ์

อุดมการณ์ของผู้ที่จะเป็นอาสาสมัครคือมีสำนึกถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองและสังคม ความปรารถนาอันเร้นลับภายในใจที่ต้องการเห็นสังคมมีการปฏิบัติต่อกันอย่างเท่าเทียม มีการเอารัดเอาเปรียบต่อกันน้อยที่สุด ซึ่งสังคมจะเป็นเช่นนั้นได้ ก็จะต้องอาศัยกระบวนการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและแพร่กระจายไปยังคนทุกชั้น ทุกกลุ่มทางสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีจิตวิญญาณของการเป็นอาสาสมัคร คือ การเห็นความไม่ยุติธรรมหรือการเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย คือการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สนับสนุนและส่งเสริมแนวคิดบริโภคนิยม

แนวคิดแบบ “อุดมการณ์อาสาสมัคร” กับ “แนวคิดบริโภคนิยม” มาจากคนละฐานความคิดที่อยู่ตรงกันข้าม คืออุดมการณ์ทางสังคม มุ่งให้เราไปสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ มีความสุขกับเพื่อนมนุษย์ ในขณะที่ระบบบริโภคนิยม ทุนนิยม เป็นระบบที่เอารัดเอาเปรียบ เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มเท่านั้น และสอนให้หาความสุขตามลำพังตนเองโดยไม่คิดถึงคนอื่น แต่แม้ว่าสังคมบริโภคนิยมจะมีอันตรายมาก แต่ก็ยังไม่หมดหวังเสียทีเดียว เพราะเมื่อถึงเวลาหนึ่ง สังคมบริโภคนิยมจะพบกับปัญหาด้วยเช่นกันนั่นก็คือ ความเหงาแล้วกลไกนี้มันจะสร้างเงื่อนไขให้เกิดอาสาสมัครในที่สุด อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์อาสาสมัครจะเกิดขึ้นและมีอยู่ได้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเดียว แต่ต้องยืนอยู่บนความเข้าใจในโลก ความเป็นไปในชีวิตอย่างมีเหตุมีผล และกระบวนการที่จะเข้าใจความเป็นไปของสังคมคือการเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่นับถืออยู่ให้แตกฉาน ต้องมีความเข้าใจในประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของโลก มีความเข้าใจเป็นพื้นฐานของการเคลื่อนไหว การแปรเปลี่ยน และอุดมการณ์ที่ดีจำเป็นต้องอาศัยการบ่มเพาะ จะรอให้เกิดและเติบโตเองไม่ได้ ข้อสำคัญคือ อุดมการณ์อาสาสมัครไม่ใช่ความดีอันยิ่งใหญ่แต่เป็นพันธกิจทางใจที่จะต้องกระทำ

4.2. การยึดมั่นในหลักศาสนา

อาสาสมัครที่ยึดมั่นในหลักศาสนา ยึดถือจารีตประเพณี โดยมุ่งทำความดีและอุทิศตนเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เมื่อลงมือทำงานแล้วไม่คิดว่าตนเองจะได้อะไรหรือจะเสียอะไร แต่มุ่งทำงานไปอย่างปราศจากเงื่อนไข การมุ่งบำเพ็ญประโยชน์ให้กับผู้อื่นหรือสังคมนั้นจะต้องทำที่ตนเองก่อน เรียกว่าประโยชน์ตน คือ มีการประพฤติดี รักษาระเบียบวินัย รักษาความสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติกิจการงานด้วยความเข้มแข็งหนักแน่น จนติดเป็นนิสัย เมื่อทำประโยชน์ตนแล้วก็ทำประโยชน์ให้ผู้อื่น เช่น การให้การสงเคราะห์แก่ผู้ยากจน ขาดแคลน ผู้ด้อยโอกาส ผู้ประสบความทุกข์ยากเดือดร้อน พร้อมกับการทำประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์สังคม เช่น ช่วย

ในการป้องกันแก้ไขปัญหาสังคม ในการพัฒนาสังคม การส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

อาสาสมัครที่ทำงานด้วยหลักการของการยึดมั่นในหลักศาสนา และต้องการทำงานเพื่อละตัวตน หรือเข้าถึงการปล่อยวางทางวัตถุ สิ่งของ เงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เพื่อให้สามารถ เข้าถึงความสุขที่ลึกซึ้งกว่าอาสาสมัครเหล่านี้จะมุ่งอุทิศร่างกายและทรัพย์สิน เพื่อเป็นการบริจาคทาน คือ มีน้ำใจ เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น อาสาสมัครที่ได้ศึกษาและเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของ ศาสนา จะหาหลักธรรมประจำใจเพื่อเป็นเป้าหมาย หรือเครื่องมือในการเดินทางไปสู่บั้นปลายชีวิต และพยายาม หาหนทางที่จะอุทิศตน ถวายทอดความรู้ ความสามารถให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นที่เจ็บป่วยและยากไร้ ด้วยโอกาส กว่าตน

4.3. ค่านิยมบางประการ

การอุทิศตนเป็นอาสาสมัครอาจจะก่อกำเนิดมาจากค่านิยมบางประการที่มีอยู่ภายในความรู้สึกนึกคิดของคนๆ นั้น เป็นค่านิยมที่ได้รับการพัฒนามาจากการหล่อหลอมของครอบครัว จากสถาบันการศึกษา จากหลักธรรมคำสั่งสอนในศาสนา จากการเฝ้าสังเกตและตั้งคำถามกับความเป็นไปในสังคม หรือการได้อ่านประวัติชีวิตของนักพัฒนา หรือบุคคลที่เป็นแบบอย่างในใจ ค่านิยมดังกล่าวได้แก่

- การเสียสละ ผู้ที่อุทิศตนเป็นอาสาสมัครกล่าวว่า การจะเข้าถึงความเสียสละได้ จำต้อง ผ่านกระบวนการของการบังคับจิตใจให้ลด ละ สละ เลิก วิถีความสุขส่วนตัว การบริจาคทรัพย์สิน เงินทอง เวลา และบางคนรวมถึงความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัว เพื่ออุทิศตนมาทำงานอาสาสมัคร

- ความมั่นคงทางจิตใจ การอุทิศตนโดยยึดมั่นในอุดมการณ์นั้น จำต้องมีความหนักแน่น อดทน และความมั่นคงอย่างสูงทางจิตใจ ถึงจะสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ โดยเฉพาะการทำงานที่เปลี่ยนแปลง เป้าหมายจากการรับเป็นตัวแทน เป็นการบำรุงความเชื่อและความยึดถือในอุดมการณ์

- ความสามารถในการรักษาสมดุลผู้ที่ทำงานอาสาสมัครจำเป็นต้องสามารถรักษาสมดุล ระหว่างความต้องการเชิงเศรษฐกิจที่สนองรับต่อความต้องการทางกาย และความต้องการที่จะบรรลุอุดมการณ์ซึ่งเป็นความต้องการภายใน

4.3. แรงผลักดันที่ก่อให้เกิดจิตวิญญาณอาสาสมัคร

แรงผลักดันที่ก่อให้เกิดจิตวิญญาณอาสาสมัคร (Spirit of voluntarism) สู่การเสียสละ สมัครใจ ทำงาน เห็นแก่ประโยชน์สังคม และมีรูปแบบดำเนินชีวิตยึดคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่แตกต่างไปจากกระแสเศรษฐกิจบริโภคนิยมนั้น พบว่า มีปัจจัยหลักของการมีจิตวิญญาณมาจากการหล่อหลอม และการยอมรับ ดังนี้

4.3.1. การหล่อหลอมหรือมีพื้นฐานมาจากครอบครัว จิตวิญญาณการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น หรือเพื่อความ สุขของส่วนรวมนั้น มาจากการหล่อหลอมของครอบครัวเป็นหลัก ระบบคุณค่าที่ได้รับจากการถ่ายทอดจาก ครอบครัว โดยการสอน การทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง ล้วนมีผลอย่างยิ่งต่อบุคลิกภาพปัจเจกบุคคลและการมีจิตใจที่ จะทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

4.3.2. การปรารถนาการยอมรับและการพัฒนาตน มีความต้องการการยอมรับจากคนรอบข้าง และสังคมผ่านรางวัล โล่ประกาศเกียรติคุณ ค่ายยกย่อง ชมเชย แต่อย่างไรก็ตาม การได้รับการยอมรับนี้มีแนวคิดว่าเป็น การสร้างตัวตนให้กับมนุษย์แทนที่จะให้การอุทิศตนเป็นแนวทางของการบรรลุถึงความสุขในขั้นที่แตกต่างจาก ทรัพย์สิน และเงินทอง หากจะมีการยอมรับผลงานก็น้อมรับมันอย่างมีสติ แต่เมื่อไม่มาหรือไม่มาก็อย่าคิดถึง ความ ต้องการทั้งหมดอยู่ที่ตัวงาน ทุกคนที่ได้ทำงานจะต้องเรียนรู้ถึงศิลปะ ความรักในงานที่ทำ มีความสุขในงานโดยไม่ ต้องการการยอมรับนับถือ

5. หลักการของจิตอาสา

ส่วนใหญ่หลักการทำงานอาสาสมัครนั้นมีรายละเอียดใกล้เคียงกับคุณสมบัติของบุคคลผู้ที่มีอยู่ใน ตัวตนเองอยู่แล้ว เนื่องจากบุคคลเหล่านี้สามารถเป็นผู้ที่มีจิตอาสาได้ทันที เนื่องจากผ่านการถูกหล่อหลอมหรือถูก ชัดเกลามาตั้งแต่สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา (บวร) ตลอดจนหลักการทำงานอาสาสมัคร เกือบทุกกิจกรรมมักมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปถึงหลักการทำงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศ เพราะฉะนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า หลักการของจิตอาสา ได้แก่ **หลักการที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวตนของแต่ละ บุคคล** ซึ่งได้ผ่านการขัดเกลาจากสถาบันสังคมมาแล้วจนกระทั่งเกิดเป็นพฤติกรรมที่สามารถอยู่อย่างฝังแน่นไป ตลอดชีวิต จากนั้นจึงนำมาสู่แนวปฏิบัติของบุคคลผู้ซึ่งกลายเป็นหลักการทำงานเสริมสร้างศักยภาพของตนเอง แล้วนำไปต่อยอดสู่การพัฒนา และ**หลักการทำงานพัฒนา**ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริงในระดับปัจเจกบุคคล ระดับ ชุมชนท้องถิ่น ระดับสังคม ระดับประเทศ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจน ผู้เขียนสามารถนำหลักการดังกล่าวมา อธิบายรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ลักษณะที่ 1 หลักการที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัวตนของแต่ละบุคคลประกอบด้วย

1.1. ความต้องการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อขับเคลื่อนสังคมให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทาง เจริญก้าวหน้า ซึ่งสอดคล้องตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ต้องพัฒนาพร้อมกัน 4 ททาง คือ (จํานงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, 2548: 116)

1.1.1. การพัฒนากายภาพ/สังคม ความมุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ความพยายาม อย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายและยอมรับ ผลที่เกิดจากการปฏิบัติของตน ความ

เอาใจใส่ไม่ละเลยทอดทิ้งหรือหลีกเลี่ยงการงานนั้นตรงต่อเวลา มีความพยายามที่จะทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ดีที่สุด ทัศนคติ มัชฌิม (2544: 7 อ้างถึงใน เทวินทร์ พิศวง, 2547: 15)

1.1.2. การพัฒนาศีลธรรม โดยอบรมบุคคลให้มี ศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่บุคคลอื่นสามารถอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อบุคคลอื่น

1.1.3. การพัฒนาจิตใจและอารมณ์ เป็นความพยายามที่จะฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งให้มีความมั่นคง และมีความเจริญงอกงามด้วย คุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีความสดชื่น เบิกบาน มีความสงบสุข แจ่มใส เป็นต้น

1.1.4. การพัฒนาปัญญา เพื่อนำมาสู่การสร้างวินัยในตนเองโดยมีพฤติกรรมสำคัญ ดังนี้
สายพิน ประสพ (2538: 8-9 อ้างถึงใน จิราภรณ์ สุทธิรักษ์, 2545: 27)

- มีความเชื่อมั่นในตนเอง หมายถึง มีความแน่ใจ หรือมั่นใจในความสามารถของตนเองว่า จะกระทำการต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและมีเหตุผล และเชื่อว่าการที่ประสบความสำเร็จได้ ตามที่บุคคลนั้นตั้งใจไว้เป็นผลจากความสามารถ ทักษะ หรือการกระทำของตนเอง

- ความเป็นผู้นำ หมายถึง ความสามารถ ชักจูง แก้ปัญหา และการดำเนินกิจกรรมกลุ่มไปสู่เป้าหมายที่กำหนดและรับผิดชอบต่อกลุ่มได้

- มีความรับผิดชอบ หมายถึง มีความสนใจ มีความตั้งใจที่จะดำเนินงานและติดตาม ผลงานที่ได้กระทำแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขเป็นผลสำเร็จไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนกระทำไปทั้งใน ด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย

- มีความตรงต่อเวลา รู้จักกาลเทศะ หมายถึง ทำงานที่ได้รับมอบหมายหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้ตรงต่อเวลา หรือทำให้สำเร็จตามเวลาที่กำหนดให้ ตลอดจนรู้ว่า จะประพฤติ อย่างไรให้เหมาะสมกับเวลาและโอกาส

- เคารพสิทธิของผู้อื่น หมายถึง ไม่ประพฤติปฏิบัติก้าวร้าวหรือล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น

- มีระเบียบและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม หมายถึง ประพฤติโดยไม่ขัดกับกฎข้อบังคับของสังคมทั่วไป รวมทั้งปฏิบัติตามระเบียบสังคมที่กำหนดไว้ล่วงหน้าและสับหลัง

1.2. ความต้องการช่วยเหลือผู้อื่น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของคำว่า ช่วยเหลือ หมายถึง ช่วยกิจกรรมของเขาเพื่อให้พร้อมมูลขึ้น สอดคล้องกับปรัชญาของ ศรบริบูรณ์ (2550: 30) ที่กล่าวไว้ว่า เป็นการแสดงออกต่อคนในสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน ได้แก่ การช่วยเหลือแนะนำสิ่งที่ถูกที่ควรแก่ผู้อื่น การให้บริการและอำนวยความสะดวก การมีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของให้ผู้อื่น และ Eisenberg et al.

(1984: 101-115 อ้างถึงใน วันดี ละอองทิพรส, 2540: 25-26) อธิบายไว้ว่า การช่วยเหลือ (Helping) หมายถึง ความพยายามที่จะแบ่งเบาหรือบรรเทา ความต้องการของผู้อื่น โดยไม่มีอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง รวมทั้งการช่วยเหลือให้ผู้อื่นบรรลุถึงเป้าหมาย ให้ข้อมูลหรือสิ่งที่ไม่ใช่ของตนเองกับผู้อื่น

1.3. ความต้องการเสียสละเพื่อสังคม ทั้งนี้อนุศักดิ์ จินดา (2548: 24) กล่าวว่าเป็นการละ ความเห็นแก่ตัวการให้ปัน แก่คนที่ควรให้ด้วยกำลังกาย กำลังทรัพย์กำลังสติปัญญา โดยพฤติกรรมที่แสดงออกถึง ความ เสียสละ ได้แก่ 1) ทางกาย คือ การช่วยเหลือผู้อื่นที่ทำการงานที่ไม่มีโทษ ไม่นิ่งดูตาย ช่วยเหลือ งาน สาธารณประโยชน์ 2) ทางวาจา คือ การช่วยแสดงความเห็นอย่างตรงไปตรงมาช่วยแก้ปัญหา เตือนเตือนแก่คนที่ไม่ ทำผิด ช่วยคิดหาแนวทางที่ถูกที่ชอบ ช่วยเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้อื่นตามลำพัง 3) กำลังทรัพย์เป็นการแบ่งปันเครื่อง อุปโภค บริโภคให้แก่ผู้ที่ขัดสนและสละทรัพย์เพื่อสาธารณ กุศล 4) ทางใจ คือ ยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข ให้อภัยใน ความผิดพลาดของผู้อื่นที่สำนึกผิด ไม่นึกสมน้ำหน้าเมื่อผู้อื่นพลีพลัง ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

1.4. ความต้องการมุ่งมั่นพัฒนาสังคม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 กล่าวว่า ความมุ่งมั่น ความมุ่งมั่น (Determination) ตั้งใจทำอะไรต่างๆ เพื่อสังคมอย่างแน่วแน่ จะทำให้เกิดความเจริญ ขึ้น ได้แก่ ความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน/สังคม หรือการเสนอแนวคิดพัฒนาชุมชน/ สังคม ตลอดจนร่วมพัฒนากิจกรรมการเสริมสร้างจิตอาสาเพื่อพัฒนาชุมชน/สังคมอย่างสร้างสรรค์ (ณัฐนิชากร ศรี บริบูรณ์, 2550: 31)

ลักษณะที่ 2 หลักการพัฒนาในมิติต่างๆ ประกอบด้วย

2.1. มิติพุทธศาสนา ที่มีความสอดคล้องกับด้านจริยธรรมตามแนวคิดของพระพุทธเวทที่ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ซึ่งสามารถบ่งชี้ถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาเชิงประจักษ์แก่สังคมนั้นได้อิงจากหลักการ ต่อไปนี้ (ณัฐนิชากร ศรีบริบูรณ์, 2550: 23)

2.2.1. พรหมวิหาร 4 ได้แก่

เมตตา (ความรัก) คือ ความปรารถนาดีมีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคน ประสบ ประโยชน์ และความสุข

กรุณา (ความสงสาร) คือ อยากรักษาช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี ยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข

อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง) คือ การมองโลกตามความจริง โดยวางจิตใจเรียบ สม่ำเสมอ มั่นคง เที่ยงตรง การมองเห็นคนที่จะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ

2.2.2. สังคหวัตถุ 4 ได้แก่

ทาน (ให้ปัน) คือ การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วย ปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ ศิลปวิทยา

ปิยวาจา (พูดอย่างรักกัน) คือ การกล่าวคำสุภาพไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่มี ประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในสิ่งที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิด ความเข้าใจที่ดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

อรรถจริยา (ทำประโยชน์แก่เขา) คือ ช่วยเหลือร่างกาย และชวนช่วยช่วยเหลือ กิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้าน จริยธรรม

สมานัตตตา (เอาตัวเข้าสมาน) คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุข ทุกข์คือ ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไข้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

2.2. มิติการมีส่วนร่วม (Participation) การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนเพื่อ พัฒนาประเทศ เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตาม ประเมินผลในกิจกรรม หรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการ ดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของโครงการ หรือกิจกรรม โดยมีนักวิชาการอธิบาย ความหมายไว้ดังนี้

Reeder (1963) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะ สัมผัสทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมเป็นกลุ่ม

WHO / UNICEF (1978) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม คือ การที่กลุ่มของประชาชน ก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่ทำร่วมกัน เป็นกลุ่ม

Peter Oakley and David Marsden (1991) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไปสัมพันธ์กับเรื่องการสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง หรือมิฉะนั้นก็เอาไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเจริญเติบโตตาม คำว่า “พัฒนา” ชี้นำ หรือที่ใช้กันบ่อยๆ คือ ในแง่ที่รัฐบาลจะเข้าไปกับสภาพของ “การมีส่วนร่วม” ที่รัฐบาลใช้

ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างๆ เช่น การมีส่วนช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ ประชาชนเข้าร่วมกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์ จากโครงการเหล่านี้ ล้วนเป็นข้อความที่ดูจะมีความคล่องตัว ดูเป็นการปฏิบัติงานที่จริงจัง ซึ่งบ่งบอกว่าโครงการ หรือแผนงานนั้น การมีส่วนร่วมจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินงานอย่างไร สำหรับความหมาย

ของการมีส่วนร่วมที่ระบุดก่อนข้างเฉพาะเจาะจง เช่น การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้มีความริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและความคุ้มครองพยาบาลและระเบียบในสถาบันต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ก็เป็นการแสดงถึงความหมายที่บอกถึงสภาพการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มร่วมดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่จะให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างแท้จริง มิใช่หนึ่งเฉยหรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

Goodman (อ้างถึงใน พงษ์ธร ธัญญสิริ, 2543) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการซึ่งมวลชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆ ของกิจกรรมของส่วนรวม โดยได้ใช้ความพยายามส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของตนต่อกิจกรรมนั้นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเกี่ยวข้องของกิจกรรมต่างๆ ของมวลชน ในกิจกรรมต่างๆ จะมี 2 ด้าน คือ

- ด้านความคิดหรือกำหนดนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก 3 ระดับคือ มวลชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร ข้อคิดเห็น (Information Input) มวลชนมีส่วนแบ่งอำนาจในการตัดสินใจ (Share Decision Making) และมวลชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย (Policy Formulation)

- ด้านดำเนินการตามนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก 3 ระดับ คือ ร่วมกำหนดเป้าหมาย แผนงาน (Participation on Formulating Objective and Plan) ร่วมดำเนินการในระบบจัดการ (Participating on Management Resources) และร่วมหนุนช่วยทรัพยากรการบริหาร (Supporting on Management Resources)

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมว่า หมายถึง เปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุม การใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของประชาชนโดยมี กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน การสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชน สมาคม และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือ หลายเรื่องรวมกัน

ปรัชญา เวสารัชช์ (2528) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดย การใช้ความพยายาม หรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตนในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2528) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง พฤติกรรมอันประกอบไปด้วยการร่วม และสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่เป็นทางการ หรืออีกความหมาย คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป “การมีส่วนร่วม” มีความหมายเป็น 2 นัย คือ (พรชัย รัตมีแพทย, 2540)

นัยที่ 1. ความหมายอย่างกว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศ และการบริหารประเทศ โดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เช่น การเป็นผู้บริหารพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรี การเป็นคณะรัฐมนตรี เป็นต้น รวมถึงการมีส่วนร่วมบริหารท้องถิ่นและการเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นด้วย

นัยที่ 2 .ความหมายอย่างแคบ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปช่วยสนับสนุนงานซึ่งเป็นหน้าที่เจ้าหน้าที่ของรัฐโดยกระทำการภายในกรอบของกฎหมายหรือนโยบายรัฐ

2.3. มิติเครือข่าย (Network) คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะ แลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความ เป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย ไม่ได้หมายถึงการจัดการให้คนมานั่ง “รวมกัน” เพื่อพูดคุย สนทนากันเฉยๆโดยไม่ได้ “รวมกัน” ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เปรียบเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกัน ย่อมไม่เกิด ประโยชน์แต่อย่างใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมาก่อกันเป็นกำแพงโดยการ ประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ... และก็ไม่ใช่เป็นแค่การรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกัน เพียงเพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเท่านั้น แต่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรม ร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย.และไม่ใช่การรวบรวมรายชื่อบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันไว้ในมือเพื่อ สะดวกแก่การติดต่อ การมอบหมายให้สมาชิกแต่ละคนหาสมาชิกเพิ่มขึ้น ยิ่งได้รายชื่อมามากก็ยิ่งทำให้เครือข่าย ใหญ่ขึ้น การกระทำเช่นนี้เปรียบเสมือนการขยายถุงใส่อิฐให้โตขึ้นเพื่อจะได้บรรจุอิฐได้มากขึ้น แต่กองอิฐในถุงก็ยังคงวางระเกะระกะขาดการเชื่อมโยงประสานกันอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรม บางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจ บรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้ ในส่วนของการรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะ การแลกเปลี่ยน ต้องสกัดเอาส่วนดีหรือ จุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาเรียนรู้และสนับสนุนกันและกัน เป็นการผนึกกำลัง (synergy) ในลักษณะที่มากกว่า $1+1 = 2$ แต่ต้องเป็น $1+1 > 2$ เรียกว่าเป็น “พลังทวีคูณ” ผลลัพธ์ที่ได้จากการ ทำงานเป็นเครือข่ายต้องดีกว่าผลรวมที่เกิดจากการปล่อยให้ต่างคนต่างทำแล้วนำผลลัพธ์ของแต่ละคนมารวมกัน

2.4. มิติกระบวนการกลุ่ม (Group Process) ตามที่ทิตานา แชมมณี (2545: 139) กล่าวถึง กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ว่า หมายถึง กระบวนการขั้นตอน วิธีการ พฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน การดำเนินงานกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้กลุ่ม ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ได้ทั้งผลงานที่ดี ได้ทั้งความรู้สึก และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ร่วมงาน ซึ่งจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกใน สังคม ซึ่งมีลักษณะดังนี้

2.4.1. สมาชิกซึ่งมีบุคลิกภาพเฉพาะตัวด้านสติปัญญา ทัศนคติ สภาพจิตใจ และบุคลิกภาพ

2.4.2. สมาชิกมีบุคลิกเฉพาะกลุ่ม (Personality Traits) หรือความสามารถที่กลุ่มได้รับ จากสมาชิกดังกล่าว ซึ่งทำให้แต่ละกลุ่มมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป บุคลิกภาพของกลุ่ม ได้แก่ ความสามารถ การตัดสินใจ รวมทั้งพฤติกรรม หรือการแสดงออกของสมาชิก เป็นต้น

2.4.3. กลุ่มแต่ละกลุ่มจะมีลักษณะโครงสร้างภายในโดยเฉพาะ (Characteristic of Inter Structure) ซึ่งหมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และแบบแผนหรือลักษณะในการรวมกลุ่ม เช่น ตำแหน่ง หน้าที่ที่มีการสื่อสารระหว่างสมาชิก เป็นต้น

2.4.4. พลังหรือการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของกลุ่ม (Dynamics of Syntality) หมายถึง การแสดงกิจกรรมหรือความร่วมมือของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งการกระทำของสมาชิกจะมีลักษณะ 2 ประการ คือ

2.4.4.1. ลักษณะที่ทำให้กลุ่มรวมตัวกันได้ หมายถึง ลักษณะความร่วมมือในการ กระทำของสมาชิกแต่ละกลุ่ม เพื่อให้ความสัมพันธ์เป็นไปอย่างราบรื่น และก่อให้เกิดความสามัคคี ความร่วมแรง ร่วมใจกัน ซึ่งทำให้การรวมกลุ่มโดยไม่มี การแตกแยกหรือการถอนตัวออกจากกลุ่มเป็นไปได้อย่างราบรื่น

2.4.4.2. ลักษณะที่ทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จ (Effective Synergy) หมายถึง กิจกรรมที่สมาชิกกระทำเพื่อให้กลุ่มบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

2.5. มิติประชาธิปไตย (Group Process) มีความสำคัญของการปลูกฝังพฤติกรรมมนุษยนิยมในสังคมไทยที่มีทิศทางมุ่งสู่การสร้างทั้งสำนึกความเป็นพลเมือง และความเป็นจิตอาสา โดยจำแนกได้ดังนี้

2.5.1. เคารพเหตุผลมากกว่าบุคคล โดยไม่ศรัทธาบุคคลใดถึงขั้นบุชนิยบุคคล (แต่ก็ต้องกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ) จะต้องไม่เคร่งครัดเรื่องระบบอาวุโส (แต่ก็ต้องให้ความเคารพผู้อาวุโส) ประชาธิปไตยจะดำเนินไปได้ด้วยดีต่อเมื่อมีการรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย เพื่อค้นหาเหตุผลและความถูกต้องที่แท้จริง เพราะเหตุผลจะจรรโลงให้ประชาธิปไตยดำเนินไปได้ และประชาธิปไตยเชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล

2.5.2. รู้จักการประนีประนอม คือ ยอมรับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ไม่นิยมความรุนแรง ต้องรู้จักยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่ยึดมั่นหรือตั้งต้นแต่ความคิดเห็นของตนเองโดยไม่ยอมผ่อนปรนแก้ไข และต้องยอมเปลี่ยนแปลงแก้ไขความคิดเห็นของตนเองเมื่อผู้อื่นมีความคิดเห็นที่ดีกว่า ปรัชญาประชาธิปไตย โดยพื้นฐานไม่ปรารถนาให้มีการใช้กำลังและการล้มล้างด้วยวิธีการรุนแรง เพราะถ้ามีการใช้กำลังและความรุนแรงแล้ว ก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่มีหรือไม่ใช่เหตุผล ซึ่งขัดกับหลักความเชื่อขั้นมูลฐานของประชาธิปไตยที่ถือว่ามนุษย์มีเหตุผล

2.5.3. มีระเบียบวินัย คือ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองอย่างสม่ำเสมอ และช่วยทำให้กฎหมายของบ้านเมืองมีความศักดิ์สิทธิ์โดยไม่ยอมให้ผู้ใดมาละเมิดตามอำเภอใจ แต่ถ้ามีความรู้สึกฎีกาว่ากฎหมายที่ใช้อยู่ไม่เป็นธรรม ก็ต้องหาทางเรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎหมายนั้น มิใช่ฝ่ายฝืนหรือไม่ยอมรับ การใช้เสรีภาพเกินขอบเขตจนละเมิดหรือก้าวก่ายในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ย่อมทำให้เกิดความไม่สงบขึ้นในสังคม เพราะสังคมที่ไม่มีการจำกัดในเรื่องสิทธิเสรีภาพเลยนั้นหาใช่สังคมประชาธิปไตยไม่แต่เป็นสังคมอนาธิปไตยที่เปรียบเสมือนไม่มีรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย และไร้ระเบียบวินัยทางสังคม

2.5.4. มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้สึกของคนในสังคมว่า ตนเป็นเจ้าของประเทศ และประเทศเป็นของคนทุกคน โดยสำนึกว่า การที่ตนได้รับการศึกษา สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้ก็เพราะสังคมอันเป็นส่วนรวมของทุกคน ดังนั้นจึงต้องมีหน้าที่ทำประโยชน์ให้เป็นการตอบแทน นอกจากนี้ลักษณะวิถีชีวิตประชาธิปไตยยังมีอีกหลายประเด็น เช่น เป็นคนหนักแน่น ไม่เชื่ออะไรง่ายๆ มีทัศนคติที่ดีต่อคนอื่น ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีน้ำใจเป็นนักกีฬาคือรู้แพ้รู้ชนะ เป็นต้น (ศูนย์พัฒนาการเรียนการสอน สถาบันพระบรมราชชนก กระทรวงสาธารณสุข, มปป)

6. ประโยชน์ของการมีจิตอาสา

6.1. คู่มือจิตอาสา Give & Volunteer Guide (ม.ป.ป.) ของโครงการอาสาเพื่อในหลวงพบจิตอาสา มีความสำคัญและมีประโยชน์ คือ บุคคลที่มีจิตอาสาจะได้รับความสุขจากการให้ด้วยใจและหวังไม่หวังผลตอบแทน

